

Uitgave van de Historische Kring Gent, 22^e jaargang (2015) nummer 1

Ganita mare

ISSN: 1878-7908

Colofon: op voorlaatste pagina

*Deze mare is bestemd voor:
zie adres envelop*

historische kring

• villa gannite marca •
ganite • villa gannitae marca in
pago batava • villa ganneta • ganeta •
villa gannita hubam I • gannitta villa
ecclesia • ganita villa curtis • g
annida locus vel villa • ga
nida • gant • ganit villa
curia • gente • ge

nt • gennit • g
enth in auer
betuwe • gh
ent • gannit
ense oppidi
um • ghend •
ghendt • ghe
ntt • gaent •
gaendt • ge
nd • gendt •

gente

Ganita mare

Inhoud 2015-1

- 2 Allerlei
- 3-4 Programma 2015, Vrijwilligers voor Gelders Archief
- 5-10 Maria, Maagd der Armen
- 11 Op de blotes ien de nattes
- 12-13 Mijn lagereschooltijd
- 14 HKG verwelkomt 800ste lid
- 15 Rekening Vischconserven
- 16-17 Geschiedenis begraven door de eeuwen heen
- 18 Verslag wandeling over Moscowa
- 19-20 Herinneringen aan de polder
- 21 Awèr dik dubbelt
- 22-25 Schutterskoning en -koningin Derks-Milder
- 26-34 Twaalfhonderd jaar kerken in Gendt, Nieuwe Leden, Aanwinsten, Overleden
- 35 Colofon

Winterse omstandigheden

De foto op de voorpagina dateert al van jaren geleden. Let eens op het bushokje. Wij hebben ervoor geijverd om dit te handhaven en geen modern glazen hokje te plaatsen.

Wie weet trouwens welke groep kindjes sneeuwpret heeft op de Nijmeegsestraat?

Rabobank Clubkas Campagne

De inmiddels welbekende Rabobank Clubkas Campagne gaat in het voorjaar weer van start. De afgelopen jaren konden wij dankzij uw stem hoog eindigen en daardoor een aardig bedrag van de Rabobank ontvangen. Zo konden wij het lidmaatschapsgeld ongewijzigd laten en de rest besteden aan lezingen e.d.

Als u lid bent van de Rabobank Oost Betuwe mag u in de stemperiode van 17 t/m 31 maart 2015 enkele stemmen op uw favoriete vereniging of club uitbrengen. U krijgt daarvoor t.z.t. een brief met uw persoonlijke code. Hoe meer stemmen, hoe meer geld de Rabobank aan de betreffende vereniging doneert. Wij hopen dat u net als vorige jaren ook weer aan onze kring denkt. Alleen wie voor 1 maart 2015 als lid Rabobank is geregistreerd, mag meestemmen. Dat lidmaat-

schap is gratis. Als u hulp wilt bij het stemmen, kom dan gerust op maandagavond of op woensdagmorgen in de stemperiode naar Villa Ganita, Nijmeegsestraat 19 in Gendt. Wel graag de stembrief die u van de bank ontvangt, meebrengen. Wij zorgen dan voor de koffie of thee.

Wie waren de soldaten van Fort Pannerden?

De werkgroep Oral History van de Vrienden van Fort Pannerden verzamelt gegevens over het fort en is daarom op zoek naar oude foto's, documenten en voorwerpen uit het fort van soldaten die gedurende de Eerste en Tweede Wereldoorlog op Fort Pannerden gelegerd zijn geweest. De werkgroep heeft al tien-tallen foto's van soldaten gekregen, welke inmiddels in een vitrine in het fort te bezichtigen zijn.

Als uw vader – opa – broer - zwager of oom met Fort Pannerden te maken heeft gehad en u kunt daarover iets vertellen of u heeft nog een (familie)foto van hem, dan hoopt de werkgroep dat u contact opneemt met Wim Haafs, nummer 0610685566, e-mail wim.haafs@planet.nl. Indien gewenst maken ze een kopie van de foto, zodat u de originele foto kunt houden.

Boek over Gendts dialect

Het bestuur van de Historische Kring Gente is zeer verheugd over het feit dat ons lid Herman Buurman het resultaat van zijn hobby dialect op papier heeft gezet in de vorm van een boek.

Reeds jaren is Herman met dialect bezig. Toen Herman in de VUT ging, heeft hij zich actief aangesloten bij de HKG en u heeft in ons lijfblad Ganita mare al menig verhaal van zijn hand kunnen lezen.

Het boek, een lijvig exemplaar, belooft dan ook veel leesplezier te schenken. Tevens wordt het boek voorzien van veel illustraties gemaakt door de leerlingen van het OBC-Bemmel. Deze illustraties geven op een zeer ludieke wijze de diverse woorden, spreuken en gezegden weer.

Het boek wordt tijdens het komende Kersenfeest gepresenteerd. De wijze waarop is nog niet helemaal bekend, maar dat het er komt staat vast. Met het boek van Herman blijft weer een stuk cultureel erfgoed bewaard.

Op blz. 11 kunt u lezen wat het boek moet kosten en dat u daarmee ook een heel goed doel steunt.

Programma seizoen 2015

De Heuvel

Maandag 20 april 2015, 20.00 uur

Blauwe zaal van **wijkcentrum De Leemhof**,
Dorpstraat 1, GENDT

Lezing Michel Bongers.

In een beamerpresentatie gaat Bongers nader in op het leven in Gendt en omgeving tijdens Operation Market Garden. Van oktober 1944 tot mei/juni 1945 waren alle burgers uit de Over-Betuwe (met uitzondering van circa 1.000 mannen op het 'manneneiland') geëvacueerd. Met name rond De Heuvel, waar nu het Mariakapelletje staat, woedde een enorme strijd. Bongers zal geen traditionele lezing verzorgen, maar aan de hand van foto's en geluids- en beeldfragmenten een tijdsbeeld neerzetten van een bijzondere periode. Naast het benoemen van allerlei feitelijke gebeurtenissen die in Gendt en omgeving hebben plaatsgevonden, zal hij op een losse manier ingaan op zijn roman De Heuvel. Die gaat over een voormalige Duitse hospiksoldaat die in het voorjaar van 1974 vanuit het Wapen van Bemmel op zoek gaat naar zijn kameraad die in 1945 gesneuveld is op De Heuvel. Een zoektocht die in Gendt onverwacht uitpakt...

Aan het eind van deze avond is het mogelijk om zijn boek te kopen voor € 15,-.

Dagtocht naar het Klooster Graefenthal in Goch, DLD

Voor het eerst organiseert de Historische Kring Gente een echte dagtocht per bus, met uitgebreide lunch en koffie en gebak op **zondag 31 mei 2015** naar klooster Graefenthal, gelegen tussen Asperden en Goch in Duitsland.

Euregio Rhein-Waal
Euregio Rijn-Waal

**Dankzij
subsidie
van de
Euregio
kunnen
wij het**

**aanbieden voor leden met eventueel één intro-
ducé voor € 20,- per persoon.**

Niet-leden betalen € 25,- per persoon.

U kunt zich inschrijven door het betreffende bedrag **vóór 1 mei 2015** over te maken op rekening NL93RABO0116426705 onder vermelding van uw naam en adres. U krijgt een bevestiging.

Toegangspoort Klooster Graefenthal.

Programma van de tocht

Verzamelen tussen 10.30 en 10.45 uur bij Villa Ganita, Nijmeegsestraat 19 te Gendt

11.00 uur vertrek per bus

12.00 uur–13.00 uur lekkere lunch in Klooster Graefenthal met daarna historische achtergrondinformatie door Geert Visser

13.30 uur een rondleiding met gidsen

Na afloop gelegenheid om buiten rond te wandelen of even te zitten

15.30 uur koffie en gebak

16.00 uur vertrek van Graefenthal

17.00 uur aankomst in Gendt.

E.e.a. is ook op onze website na te lezen: www.historischekringgente.nl.

Klooster Graefenthal is in het jaar 1248 gesticht door graaf Otto II van Gelre op verzoek van zijn gemalin Margaretha van Kleef. Tot op de dag van vandaag heeft het landgoed zijn charme niet verloren. De vestingmuren, de duiventoren, de kruisgang met de gotische gewelven en het hele

Otto II is in Graefenthal begraven en gedurende 125 jaar (van 1252 tot 1376) was het de begraafplaats voor de dynastie van de familie Van Gelre, en vormt daarmee de bakermat van de Gelderse geschiedenis. Nog steeds is op het landgoed het hooggraf van Otto II te bewonderen.

Ria Schouten-de Haan

Graf van Otto II.

Gelders Archief zoekt vrijwilligers t.b.v. oude Gelderse geboorteakten

Iedereen die vanuit huis wil meewerken om gegevens van oude Gelderse geboorteakten online te ontsluiten kan nu aan de slag. Dan zijn straks vele duizenden liefhebbers van familiegeschiedenis in staat gegevens over hun voorouders op internet terug te vinden. De vrijwilligers voeren via www.velehanden.nl (klik op 'Verlos Gelderse geboorteakten') gegevens in van geboorteakten uit Gelderland uit de periode 1819 tot 1912. Op de scans van de originele geboorteakten staan de namen van het kind en de ouders, de geboortedata, de geboorteplaats en de beroepen van de ouders. Deze gegevens brengen de vrijwilligers in op een formulier en slaan dit vervolgens op. Andere vrijwilligers controleren deze formulieren

Met behulp van de ingevulde formulieren zijn voorouders straks snel en gemakkelijk terug te vinden op het internet via www.geldersarchief.nl en www.wiewaswie.nl.

landgoed aan de Niers ademt nog immer de rijke historie. Zie <http://www.klooster-graefenthal.de/>

Het adellijke Cisterciënzer vrouwenklooster Graefenthal, ook Vallis comitis (dal van de graaf) genoemd bloeide snel op en werd actief gesteund door de graven en hertogen van Gelre en Kleve. Otto II was degene die Gendt in 1233 stadsrechten had gegeven en hij schonk een aantal gebieden in Gendt en omgeving aan het klooster. Zij mochten de priester in Gendt aanstellen.

Maria de 'Maagd der Armen'

Mariaverschijningen waren vroeger niet ongevoel. Al vanaf de vroege middeleeuwen bestaan er berichten over verschijningen van de Allerheiligste Maagd. De voor ons meest bekende Maria-verschijningen vonden plaats in het Zuid-Franse Lourdes, het Portugese Fatima, het Duitse Kevelaer en het Belgische dorpje Banneux. Hieronder een artikeltje over het bedevaartplaatsje Banneux waarmee Gendt nauwe banden heeft.

Bedevaartoord Banneux

Banneux is een klein plaatsje in de Belgische Ardennen. In 1933 verscheen Maria hier aan het meisje Mariëtte Beco, waarbij Maria tegen haar zei: 'Ik ben de maagd der Armen'.

Mariëtte was elf jaar, toen zij voor het eerst Maria zag. Ze was de oudste in een gezin van zeven kinderen en geboren op Goede Vrijdag 25 maart 1921. Hun huisje stond op de grens van een moerassige streek en een groot dennenbos. Op die plaats heeft Maria gesproken tot de kleine Mariëtte; dat was op zondag 15 januari 1933. De

tweede verschijning was een paar dagen later, namelijk op woensdag 18 januari, bij een waterbron, waarbij Maria de woorden sprak: 'Deze bron is mij voorbehouden. Tot weerziens'.

Maria verscheen aan Mariëtte in totaal acht keer met telkens een wens of een gezegde zoals: 'Ik ben de maagd der Armen voor alle naties en ik kom de zieken verlichten'. Maria vroeg Mariëtte om veel te bidden en verzocht om een kapelletje. De laatste keer dat Maria verscheen was op 2 maart 1933, waarbij ze zei: 'Ik ben de moeder van de Zaligmaker, moeder van God'. Het nieuws deed de ronde en nog datzelfde jaar werd vanuit Maastricht de eerste Nederlandse bedevaart georganiseerd. Mede door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en het ontbreken van kerkelijke erkenning van de verschijningen werd dit niet in georganiseerd verband gedaan.

Mariëtte met haar broertje Julien.

De verschijningen te Banneux

Herderlijk schrijven met bekrachtiging van mgr. L. Kerkhoffs, Luik 24 maart 1947.

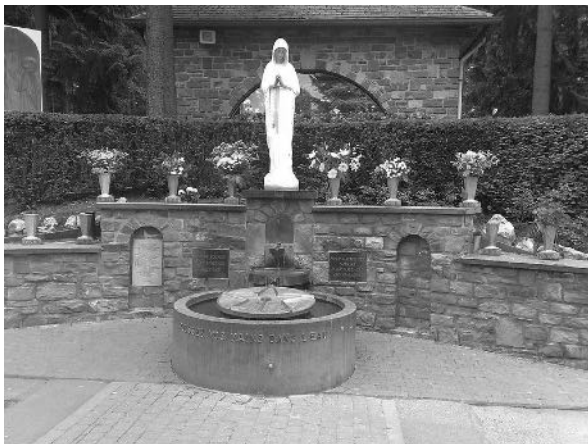
In een herderlijk schrijven dat in alle kerken van het Bisdome Luik van de kansel werd voorgelezen, releveert Zijne Hoogw. Exc. Mgr. L.J. Kerkhoffs, Bisschop van Luik, zijn herderlijk schrijven van 19 maart 1942, waarin Z.H. Exc. de eeredienst van O.L. Vrouw van Banneux plechtig erkend en goedgekeurd heeft en waarmede hij tevens de feiten van Banneux voorgesteld heeft als genoegzaam gegrond minstens binnen de grenzen van het waarschijnlijke, om een menselijk geloof waardig te zijn. Thans verklaart

Z.H.E., dat het hem een innig genoeg is na 3 nieuwe jaren van nauwkeurig observeren en vurig bidden, deze dubbele verklaring te herhalen en te bekrachtigen. Na verder aangekondigd te hebben, dat thans een begin kan worden gemaakt met den bouw van een groot heiligdom ter eere van Haar, die te Banneux is gekomen "Voor alle Natiën", maakt Mgr. Kerkhoffs bekend, dat in sept. a.s. bij de eerste steenlegging, grootsche plechtigheden zullen georganiseerd worden. Monseigneur wijst er tenslotte op, hoe treffend het is, dat juist in deze tijd, Maria als "Maagd der Armen" tot ons wilde nederdalen en spoort de geloovigen aan, om met steeds een grooter vertrouwen hun toevlucht tot Haar te nemen, om te besluiten met de bede:

"Maagd der Armen, wij gelooven in U!"

Moeder van den Zaligmaker, Moeder van God, zegen ons, red ons.

Het duurde tot 22 augustus 1949 voor de verschijningen erkend werden door het bisdom Luik

De waterbron in Banneux waar Maria verscheen.

dat verklaarde dat Maria in 1933 echt verscheen. De paus in Rome erkende de verschijning pas in 1952. Paus Johannes Paulus II bezocht het heiligdom op 21 mei 1985.

Banneux-Groep-Gendt

In 1947 was er in Gendt een mevrouw Koeners die in het bejaardenhuis St. Jozef een plaatsje had gekregen. Ze behoorde tot de 17 pensioengasten die het bejaardenhuis toen telde. Ze kwam uit Maastricht. Haar man was overleden. Mevr. Koeners was erg gelovig en had heel veel vertrouwen in de maagd Maria. Toen ze ter bedevaart was geweest naar Banneux, was ze erg onder de indruk geraakt. Ze had Maria beloofd alles voor haar te doen en dat ze zou proberen

mensen te overtuigen van Maria's goedheid. Mevrouw Koeners had in Gendt een vriendin Dora Verhoeven-Meijer, waarmee ze optrok wanneer Dora daar tijd voor had. Want Dora had het druk, omdat ze samen met haar man Leo een bakkerij in de Dorpstraat had. De eerstvolgende bedevaart in 1948 ging Dora als begeleidster mee van mevr. Koeners. Ook Dora was onder de indruk geraakt door de verhalen die verteld werden over Maria. Maar ze wilde ook naar Banneux, omdat haar dochtertje aan een val hersenletsel had overgehouden. Dora wilde bidden voor genezing van haar dochter.

Na terugkomst uit Banneux raakte Dora meer en meer bevangen van de goedheid van de maagd Maria. Mevrouw Koeners en Dora probeerden vanuit Gendt een bedevaart te organiseren en dat lukte.

In 1953 vertrok de eerste volle bus met bedevaartgangers vanuit Gendt.

In de loop van een aantal jaren groeide het aantal bedevaartgangers enorm. Toen mevrouw Koeners ziek werd, gaf ze te kennen dat ze het fijn zou vinden als er een beeld van Maria van Banneux in Gendt zou komen. Dat beeld is er gekomen in 1954 bij de katholieke kerk. Daar hadden pastoor Pelgröm en het kerkbestuur voor gezorgd. Het aantal bedevaartgangers groeide gestaag en er moest veel georganiseerd worden. In de organisatie namen plaats Dora Verhoeven, Herman Melchers en Annie van den Heuvel-Stolts. Er kwam een groot aantal propagandisten. Vaak vertrokken er vanuit de Betuwe en de Liemers, waarmee Gendt samenwerkte, wel twaalf tot vijftien bussen om de bedevaartgangers te vervoeren. Mevrouw Koeners is op 30 juli 1954 overleden.

Toen bij de kerk meer parkeergelegenheid moest komen, ging men op zoek naar een andere plaats

Het Mariakapelletje aan de Schoolstraat in Gendt.

De inwijding van het kapelletje onder massale belangstelling.

voor het beeld van de maagd der Armen. In 1962 is die plaats gevonden aan de Schoolstraat en iedereen vond het een mooie locatie. Op zondag 14 oktober 1962 is de kapel ingezegend door Abbé van Loon van de Banneux-organisatie. Met hem waren meegekomen mgr. Jenneskens, bisschoppelijk gedelegeerde, en dhr. L. Olivers, directeur van Caritas Banneux Notre Dame afdeling Nederland.

De kapel is onder veel belangstelling ingewijd. Abbé van Loon wenste de parochianen van

Dora Verhoeven en Herman Melchers in het kapelletje.

De inwijdingsceremonie.

Gendt Gods rijkste zegen toe onder de voorpraak van de maagd Maria.

De Gendtse Mariakapel

Er is geen architect aan de bouw van de kapel te pas gekomen. Iemand heeft op privé-initiatief een tekening gemaakt van de kapel, die van steen moest worden gebouwd.

Het beeld van Maria dat in de kapel staat komt uit Banneux. Er zitten 2 glas-in-loodruitjes in de kapel, die bij iemand uit huis komen en op maat gemaakt zijn voor de kapel. De grond is ge-

schonken door de voormalige gemeente Gendt. Eigenlijk staat de kapel in wat je kunt noemen de achtertuin van het voormalige kerkhof. Het meeste materiaal voor de bouw van de kapel is door particulieren geschonken. De kapel heeft dus erg weinig gekost.

Het schoonhouden van de kapel werd vroeger door Riek Veldkamp gedaan. Haar taak is eerst door Trees Janssen overgenomen en momenteel wordt de kapel onderhouden door Willie Janssen. Hij zorgt er ook voor dat er regelmatig kaarsen branden, de bloemen ververs worden, enz. Het water voor het schoonmaken en voor de bloemen kan bij de bewoners tegenover de kapel gehaald worden. Soms vragen nabestaanden of ze de bloemen van de overledene, bij wijze van een bloemengroet aan Maria, in de kapel mogen leggen. Als men dit wil, dan kan men de sleutel bij Trees Janssen ophalen (tel. 422537).

Banneux-meisjes

In Gendt bestond ook een groep Banneux-meisjes, ook wel genoemd het Maagdenkoor of Mariakoor, opgericht door het bestuur van de Banneux-Groep. Bij de Hulhuizer Omdracht waren ze in hun bijna twintigjarig bestaan altijd

present en droegen dan een palmtak. Het koor bezocht ook meerdere keren Banneux om Maria-liederen ten gehore te brengen tijdens de proces-sie.

In 1972 ging het Gendtse Mariakoor mee onder lei-ding van de heer Van Bon uit Doornenburg.

Woorden van Z.H. Paus XII

Velen vereren Maria. ‘Zij geeft ons het geloof in de goedheid van het leven terug. Maria is de vrede-band in een wereld, die uiteen gerukt is’.

Vlnr.: Trees Janssen, Geert Burgers en Dora Verhoeven.

Mei 1957

Twee zieke meisjes, waaronder een meisje uit de Over-Betuwe, die met hun moeders naar de bedevaartplaats Banneux waren gereisd, zijn volgens een krantenbericht daar op voorspraak van de heilige maagd Maria der Armen genezen. De meisjes leden aan een onbekende ziekte. Dit vormde een hoogtepunt van die bedevaart. In de namiddag konden de duizenden bedevaartgangers zien en horen hoe twee meisjes van hun ziekte waren genezen en dank brachten aan hun

hemelse moeder. Op de trappen van het altaar fluisterden de kinderen hun kinderlijk gebed, het Weesgegroetje, terwijl de enorme menigte ademloos toekeek. Maria de maagd der Armen die in 1933 verscheen uit het bos heeft ook toen weer de bedevaartgangers gesterkt, hoop gegeven en de weg gewezen naar de bron welke aan haar is toegewijd.

Vrijwilligers en propagandisten

Staan vlnr: Trees Janssen, Riek Veldkamp en Ria Bouwman (zus Trees). Zittend: Gerda Kerkman.

In de organisatie namen later plaats Trees Janssen-van Dreumel en de heren Geert Burgers en Willie Jansen. Ze houden de kapel schoon en vervangen de bloemen en de kaarsen.

In de kapel hangt een rozenkrans en er staat een foto van mensen, die betrokken zijn of zijn geweest bij de kapel. In vroeger dagen werd in en rondom de kapel 's avonds op de dagen dat Maria in Banneux was verschenen aan Mariëtte Beco, de rozenkrans gebeden. Deze traditie is er niet meer.

Twee keer per jaar wordt de bedevaart naar Banneux georganiseerd. De laatste jaren gaan er zo'n 210 mensen mee. Ze komen niet meer alleen uit Gendt en omgeving, maar uit het hele bisdom Utrecht met als aanvulling mensen uit het bisdom Den Bosch.

Tussenstop. Staand vlnr: mevr. Ederveen, mevr. Verhoeven en mevr. Peters. Zittend: Coby Ederveen en Greetje Peters.

Vroeger lagen mensen op zalen van 16 personen en werden met koud water uit de bron gewassen. Tegenwoordig heeft men tweepersoonskamers met douche en toilet en hoog-laag-bedden. In principe gaat er 1 vrijwilliger op 2 gasten mee. Alles wordt gezamenlijk gedaan.

Tijdens de nachten is er een nachtploeg die de gasten, indien nodig, te woord staat en verzorgt. Ook in de keuken helpen Gendtse vrijwilligers, waar zij zich ook nog met de diëten van de gasten bezighouden. De gasten en de vrijwilligers lachen, huilen en bidden samen.

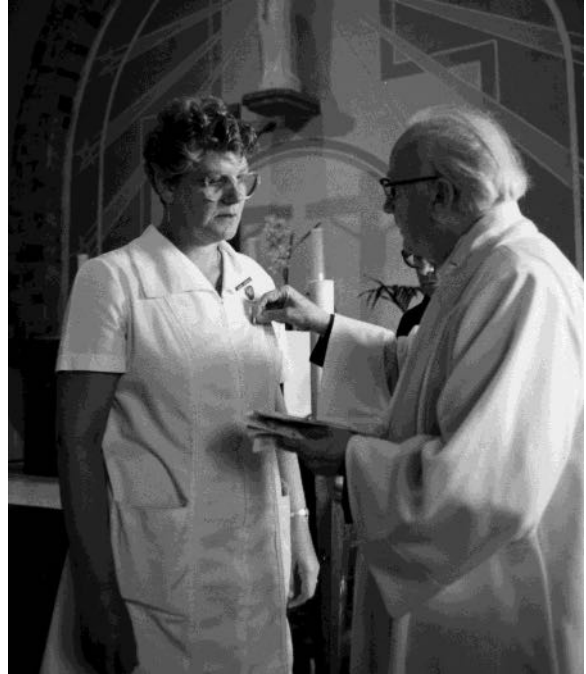
Onderscheidingen

Leo Verhoeven spelt bij zijn vrouw Dora de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice op.

Dora Verhoeven-Meijer heeft uit handen van de toenmalige pastoor Flapper de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifici ontvangen. Ze

kreeg de onderscheiding vanwege haar grote verdiensten voor de Gendtse Banneux-Groep. Trees Janssen-van Dreumel kreeg een insigne voor het vele werk dat ze gedaan heeft en nog doet.

Trees Janssen-van Dreumel ontvangt een insigne voor het vele werk dat ze gedaan heeft.

Bronwater

Gelovigen laten het bronwater over hun handen stromen of steken hun handen in de bron, zoals Mariëtte Beco dat in 1933 deed. Behalve tijd voor gebed, rust en bezinning zijn er ook voldoende momenten voor gezelligheid en ontmoeting met andere mensen.

Het Wonder van Gendt

Hoewel je geen wonderen mag verwachten als je meegaat op bedevaart, is er in 2001 iets gebeurd, dat in de krant genoemd werd als 'Het Wonder van Gendt'. Een van de gasten, dhr. N. Veldkamp, had een spieraandoening, droeg een band om zijn hals en om zijn polsen en kon alleen maar in een rolstoel zitten. Hij had veel pijn en gebruikte de nodige medicijnen. Toen hij op een vroege avond nog een keer extra naar de bron wilde, ging Trees Janssen samen met een verpleegster met hem mee. De verpleegster goot wat water uit de bron over de handen van deze gast, maar knoeide daarbij ook water op zijn broek, waarop ze zei: 'Wat goed is voor je han-

den, is ook goed voor je benen' en ze gooide nog eens 'n bekertje bronwater over zijn benen, zodat de gast van droge kleren voorzien moest worden. De andere morgen fluisterde hij Trees Janssen toe dat hij geen pijn meer had en zonder medicijnen geslapen had.

Na terugkomst in Gendt kon hij zelfs weer fietsen op een driewieler en hij fietst nu met plezier door Gendt, wat hij eerder niet meer kon.

Leden van de Gendtse Banneux-Groep met in hun midden dhr. Veldkamp.

Mariëtte Beco overleden

Mariëtte Beco werd op 25 maart 1921 geboren en overleed op 2 december 2011. Na de verschijningen in 1933 leidde Mariëtte een sober leven. Ze huwde en kreeg drie kinderen. Mariëtte woonde met haar gezin op enkele kilometers afstand van Banneux.

Bidden bij het kapelletje te Banneux.

Ze kreeg ademhalingsproblemen en werd even opgenomen in het ziekenhuis. Na enkele weken verhuisde ze naar een rustoord in de nabijheid van het bedevaartsoord Banneux. In het rustoord is Mariëtte overleden.

Gendt is het verzamelpunt voor de bedevaartgangers vanuit het bisdom Utrecht

De organisatie bestaat momenteel uit: Willie Janssen, Fons Janssen (broers) en de nestor van het gezelschap Trees Janssen-van Dreumel.

Vroeger gingen er ook nog bewoners uit Gendt en omstreken mee met de dagbedevaart. Men

Willie Janssen verzorgt de bloemen.

moest dan wel erg vroeg uit de veren namelijk om 5.00 uur.

Gendt was en is nu nog twee keer per jaar verzamelpaats van de bedevaartgangers uit het bisdom Utrecht. Vroeger was dat verzamelpunt in café Het Centrum, later bij café De Herberg en nu bij café De Klok.

De bedevaartgroep zorgt ervoor dat twee keer per jaar bewoners van Gendt en evt. hun familieleden mee op bedevaart naar Banneux kunnen.

Om dit te kunnen bekostigen wordt er jaarlijks in de tweede week van het nieuwe jaar in Gendt een collecte gehouden. Een klein deel van de collecte wordt gebruikt voor het onderhoud van de kapel. Het overgrote deel wordt besteed aan de deelnemers.

Henk Klaassen

Bron: Annemieke van Buël en Willie Janssen

Op de blotes ien de nattes

(lopend, met blote voeten in het water)

In de afgelopen jaren hebben jullie in elke Gani-ta mare een bijdrage dialect van mijn hand kunnen lezen. Het dialect waarover het gaat is: *de streektaal van de Overbetuwe (hiervan het oostelijk deel), omsloten door de rivieren Waal en Rijn, het Pannerdensch Kanaal en de denkbeeldige lijn tussen Arnhem en Nijmegen.*

Bezig zijn met dialect betekent: spreken met mensen die het dialect nog goed begrijpen en beheersen, registreren, toevoegen of afwijzen, nadenken over schrijfwijze, controleren en onder de aandacht brengen.

Wisselwerking met jullie als lezer was en is belangrijk en heeft veel opgeleverd.

Zo is het vaak voorkomen dat iemand mij vroeg: hè'j deze al? Een vraag gepaard gaande aan een presentatie van een al dan niet bekend dialectwoord of uitspraak.

Verder zocht en zoek ik binnen de beperking van 'wat iedereen vindt, denkt en weet' (spreken, schrijven, noemen, beweren, zeker weten of niet, en over welk dialect hebben wij het?).

Werken aan dialect is ook een vorm van intensief verzamelen.

Toen ik met deze hobby begon, kon ik niet weten of ook maar vermoeden dat mijn werk tot een zo divers en uitgebreid resultaat zou leiden. En wat kun je daar dan verder mee?

De gedachte aan een boek, als 'onderkomen' voor de verzameling is bij mij opgekomen en daaraan heb ik gedurende de afgelopen twee jaren intensief gewerkt.

Dit boek met als titel: Op de blotes ien de nattes, is nu zo goed als klaar en ik verwacht het binnen enkel maanden, maar zeker tijdens het Kersenfeest te kunnen aanbieden.

De inhoud

Ruim 4.300 woorden met verklarende zinnen, 380 oude spreekwoorden en gezegdes, 225 homoniemen, 14 verhalen en een woordenlijst (ruim 5.000 stuks) Standaard Nederlands/dialect. In het boek zijn ongeveer 80 tekeningen opgenomen die door leerlingen van het OBC zijn ver-

Mie-ghummel, een plassende baby. Een van de tekeningen van leerlingen van het OBC.

vaardigd. De samenwerking met hen en met de betreffende docenten was voor mij een bijzondere en positieve ervaring

Een redactiecommissie, bestaand uit drie zeer taalvaardige personen, heeft op geweldige wijze geholpen en het boek door correcties en aanwijzingen een stuk beter gemaakt.

De prijs van het boek is € 25,-. Hiervan gaat per verkocht boek € 3,- naar het bouwproject Providentia. Met aankoop van dit boek steunt u dus tevens dit plaatselijke initiatief.

Bestellen kan bij de Historische Kring, de bij Providentia betrokken verenigingen en bij mij op e-mail trend.plan@hetnet.nl. Hiernaast is bestellen over enige tijd mogelijk bij de servicebalies van de AH-winkels in Gendt, Bemmelen en Huisen, waarvoor dan een eenvoudige folder beschikbaar is.

Herman Buurman

Mijn lagereschooltijd

Toen ik vijf jaar werd moest ik mijn vrije leventje inleveren voor een schoolleven. Mijn eerste schooljaar werd er een om nooit te vergeten. Zo kwam ik bij zuster Maria in de kleuterschool. Ik heb later wel eens gezegd: 'Als zij in de hemel komt, dan wil ik daar nooit komen'. Zij was geen zuster voor kleine kinderen. Zo bracht mijn moeder mij een keer naar school, omdat ik niet meer wilde, maar ik was lopende eerder thuis in Hulhuizen dan mijn moeder op de fiets.

De lagere school begon als een sprookje. Ik kwam in de klas van juffrouw Menting. Ik ging weer met veel plezier naar school. De tweede klas bij meester Peters uit de Ooij was vele malen erger dan het jaar op de kleuterschool. Als we 's morgens op school kwamen, moesten we de handen op tafel leggen en als deze niet schoon genoeg waren, dan moesten Jan en Ben (zij waren een stuk ouder en groter dan de rest van de klas) de stok waarmee de grote landkaarten van de muur gehaald werden, horizontaal houden. De gene met vuile handen moest de stok vastpakken. Daarop tilden Jan en Ben de stok op, zodat de jongen met vuile handen met de voeten van de grond kwam. Zodra het zover was, sloeg meester Peters met de liniaal je op de vingers en owee als je los liet, dan kreeg je nog een klap extra.

Het volgende staat nog steeds op mijn netvlies. Zo moest een jongen waarvan de moeder gehandicapt was en daarom niet altijd even schoon was naar het kolenhok om een schop te halen. Terug in de klas moest hij voorovergebogen in het open raam gaan staan. Meester Peters zijn toen tegen hem dat hij de vuiligheid in zijn nek wel even om zou spitten. De jongen schreeuwde het uit van de pijn. Zo moest Pietje de scooter van meester Peter schoonmaken, maar hij moest zijn eigen kleding maar gebruiken, want hij stonk toch altijd naar olie.

Ik heb gelukkig niet alles mee hoeven te maken, omdat in een lange tijd ziek ben geweest, maar ik ben wel blijven zitten en nog meer jongens uit deze klas. Het tweede jaar in de tweede klas kwam ik bij juffrouw Milder. Zij was een moederfiguur en zij had altijd veel aandacht voor de mooie truien die ik aan had. Deze truien waren door mijn moeder gebreid en voorzien van vele patronen en kleuren. Dan moest ik aan mijn

Zittend: Diny Milder. Staand vlnr: W. Varwijck, Frans Leferink, Tom Nahon, Henk van Zagten en Deuss.

moeder vragen hoe zij deze gebreid had. Aan het eind van het schooljaar is juffrouw Milder getrouwd met een arts en heeft zij de school verlaten. In de derde klas had ik meester Helsdingen, een geweldige meester. Hij vertelde verhalen over zijn jeugdvriend Toon. Jammer dat hij zo vaak ziek was en dan werden we verdeeld over andere klassen. Zo kwam ik bij meester Willems (Brødje). Hij had de eigenaardigheid dat als je aan het kletsen was, dan gooide hij met de borstel van het schoolbord. Zo gooide hij ooit ook de borstel naar mij toe, maar ik zag de borstel op tijd aankomen en bukte, met als gevolg dat Peter die achter mij zat, de borstel tegen zijn hoofd kreeg. Ik moest de borstel terugbrengen en omdat ik gebukt had, kreeg ik niet één maar twee tikken met de lat op mijn vingers.

In de vierde klas kreeg ik meester Milder, een broer van juffrouw Milder uit de tweede klas en de latere directeur van de school. Hij was een hele fijne leraar. Zo kon het zijn dat als de hele klas ijverig aan het leren was, de klep van zijn bureautafel omhoog ging en hij begon voor te lezen uit een boek over Arendsoog en Witte Ve-

der. Zijn manier van voorlezen heeft diepe indruk op mij gemaakt. In de vijfde klas kwam ik bij meester Leferink. Hij had altijd een koker-tje bij zich met daarin twee of drie sigaren, die hij vrolijk in de klas op rookte. Ook had hij een speciaal knippertje waarmee hij met veel liefde voor de sigaar het puntje afknipte.

Meester Leferink hield niet van een grapje. Alleen om zijn eigen grapjes kon hij wel lachen, maar hij was dan wel de enige. Maar als iemand uit de klas een grapje uithaalde, waar hij niet om kon lachen, dan kon hij je flink bij de oren pakken. De gym was bij goed weer altijd buiten en was dan altijd slagbal. Theo B. en ik waren daar zeer goed in. Als een van ons aan slag was, stonden al enkele jongens ver buiten het hek van het schoolplein. Op een dag moest ik bij de meester komen, want ik had dezelfde rekenfouten als mijn buurman. Ik had volgens hem afgekeken. Voor straf moest ik tien schriftblaadjes vol schrijven. Daarop werd ik zo kwaad dat ik de blaadjes voor zijn neus doorscheurde en schreeuwde dat ik dat niet gedaan had. Dit maakte zoveel indruk op hem dat hij toen geloofde dat de ander jongen wel afgekeken zou hebben en hij de straf kreeg.

In de zesde klas kwam ik bij meester Nahon. Dit was ook een fijne leraar. Vooral de gymlessen, want daar wist hij wel raad mee. Elke gymles kregen we te horen dat hij wel eens kerels van ons zou maken. Een opmerkelijk

Voorste rij vlnr: Bennie Verheyen, Geert Kregting. Daarachter: Ferry Aarntzen, Tonnie Kersten. Daarachter Tonnie Opgenoort en Bertie Artz. Daarachter Wim Roelofs en Freddie Pauwels. Rechtsvoor Martien Niels en daarachter Van Wissen.

ke uitspraak van meester Nahon was altijd: 'Je broers dat waren nog als eens kerels, maar jij deugt nergens voor'. Dat vertelde hij tegen alle jongens die al een broer bij hem in de klas hadden gehad.

Dit was het levensloopverhaal vanaf de kleuterschool tot en met de lagere school in de jaren 1957 tot 1965.

Martien Niels

Voor vlnr: Geert Kregting, Hans Wissing en Geert Verhoeven. Daarachter Martien Niels en daarachter Van Wissen.

Historische Kring Gente verwelkomt het 800ste lid

In november vorig jaar bereikte de Historische Kring Gente een nieuwe mijlpaal: meer dan 800 leden! Van 740 leden in januari groeide de kring tot iets meer dan 800 leden eind van het jaar. Een geweldige groei die naar ons idee nog nooit voorgekomen was.

Daar moesten wij bij nader inzien toch van terugkomen. In het seizoen 2010 en 2011 groeide de kring namelijk nog harder. Toen bereikten we de 600 en de 700 leden. Als je nagaat hoe dat in een tijd die als crisistijd bekend staat, zo kwam, is daar waarschijnlijk onze onderwijsuitgave en een druk bezochte filmavond voor verantwoordelijk geweest. De groei in het laatste jaar komt waarschijnlijk door de uitgave van ons boek en de artikelen in ons kringblad die voor de meeste leden nog herkenbaar naar hun jeugd of voorbije jaren verwijzen met foto's uit die tijd. Ook lezingen met Gendtse onderwerpen spreken bijzonder aan. Wij gaan bij een dergelijk succes natuurlijk op deze voet voort.

Het kwam bijzonder goed uit dat het 800ste lid een echte Gendtenaar was en is, namelijk Ruud Huting, afkomstig uit de Olyhorst. Ook zijn vrouw Gerda Huting-Evers is afkomstig uit Gendt. Haar familie woonde aan de Kommerdijk. Noord en zuid Gendt kwamen ooit op de

ijsbaan van het gat van Smeijers samen, toen Ruud heel galant de schaatsen van Gerda wat steviger vast bond. Daarna was het gezegd aan. Ruud had al meermalen tegen zijn vrouw gezegd als hij weer eens het kringblad bij de fysiotherapie of bij vrienden tegen kwam, dat zij toch ook maar eens lid moesten worden. Het kwam er maar niet van. Toen hij in het laatste kringblad weer een foto van het 25-jarig bestaan van de vrijwillige brandweer zag, waarvan hij de meeste mensen kende, besloot hij dat hij nu maar de daad bij het woord moest voegen.

Het bestuur van de historische kring verwachtte al dat eind van het jaar nog het 800ste lid gehaald zou worden en dat bleek dus Ruud Huting te worden.

Ruud is heel bekend als oud-voetballer bij De Bataven en ook werkzaam geweest in de metaal in Gendt, terwijl zijn vrouw Gerda in Gendt en Lingewaard in de thuiszorg werkzaam was en dus ook een uitgebreide kennissenkring heeft opgebouwd.

De secretaris en penningmeester van de kring, Yvonne de Boer en Geert Witjes en bestuurslid Henk Klaassen, tevens fotograaf, hebben het echtpaar als 800ste lid van de kring verwelkomd met een bosje bloemen voor Gerda en de twee boeken die de kring de laatste jaren heeft uitge-

geven voor Ruud. Het was een verrassing dat in het laatste boek van de kring *Gendt tussen Kraaijenbosch en Knie-nepol* een foto van Ruud als voetballer stond, maar ook een foto van de moeder van Gerda en wel op een persoonsbewijs dat ooit door haar broer Wim aan de kring was geschonken tegelijk met voedselbonnen. Dat maakt het cadeau des te waardevoller.

Yvonne de Boer

(de door Henk gemaakte foto ervan staat op onze website; deze foto is door Yvonne gemaakt).)

*Gendts kermis
voor Viskraam*

VISCHCONSERVEN

NIJMEGEN, 25 Augustus 1951.

REKENING VOOR:

Jansen, Gendt.

10 x 12 pond gerookte paling	120 p.		
1 x 15 " " "	15 p.		
	135 p.	à F. 2,10	F. 283,50
8 x 6 kg. gest. makreel	48 kg.	à F. 0,80	38,40
33 x 50 st. gest. bokking	150 st.	à F. 0,08	12,--
10 x 50 st. gebakken vis	500 st.		
1 x 40 st. " "	40 st.		
	540 st.	à F. 0,13	70,20
6 3/1 fl. Zure worst		à F. 3,24	19,44
10 3/1 fl. Haring		à F. 1,70	17,--
6 3/1 fl. Rolmops		à F. 2,10	12,60
10 3/1 fl. Augurken zz		à F. 2,--	20,--
24 1/1 fl. Haring		à F. 0,70	16,80
			<u>F. 489,94</u>

Debet emballage:

24 x 20	F. 4,80	
32 x 50	F. 16,--	
33 x 1,--	F. 33,--	
6 x 2,50	F. 12,50	
2 x 3,--	F. 6,--	
		<u>F. 72,30</u>
		<u>F. 562,24</u>

Deze rekening kregen wij laatst van Henk Jansen van de Vivo ofwel Henk de Vief. Een blik terug in de tijd. In 1951 had Gendt namelijk voor het eerst een viskraam met de Gendts kermis en wel verzorgd door de familie Janssen.

De viskraam stond voor café Coops (op de plek waar nu bakkerij Milder zit). Zoals te zien is bestelde de familie bij de groothandel naast vis ook zure worst, rolmops en augurken. Dat was in die tijd een gebruikelijke snack bij de borrel, dat weet u vast nog wel. De emballage, de verpakking, bestond voor een deel uit vistonnen. Het was een soort statiegeld dat bij inlevering weer geretourneerd werd. Alle prijzen zijn natuurlijk in guldens. Het is leuk te vergelijken wat toen

een pond paling in de inkoop kostte. Nu zal dat zo'n € 13,- à € 14,- per pond zijn. De vis werd niet alleen vroeger duur betaald.

Geschiedenis van begraven door de eeuwen heen

Verslag van de lezing van Ad de la Mar d.d. 12 november 2014

Ad de La Mar begon zijn verhaal over dit serieuze onderwerp dat toch bij het leven hoort met het tonen van een foto van een grafheuvel in Warnsborn. Hunebedden vertelde hij waren er al in de **prehistorie**, ongeveer 3000 jaar voor Chr. Een hunebed is een verzamelgraf/gemeenschappelijke grafkelder, die eeuwenlang meegaat. Bestaande uit twee rijen stenen, dekstenen, een voorsteen en een achtersteen. In die tijd werden de mensen buiten de gemeenschap begraven. Het hunebed in Schoonoord is voor de helft gerestaureerd zodat men kan bekijken hoe het vroeger was. Eigenlijk was het een heuvel omdat er grond overheen gaat. De gewone mensen werden begraven in een gat dat bekleed was met takken, in een hurkhouding gelegd en takken er overheen, nieuwe doden werden daar weer bovenop gelegd, weer met takken bedekt en zo werd de heuvel steeds hoger.

In de tijd van de **Romeinen** was er een grote omwenteling. Langzaam begon men vanuit het zuiden met het cremeren en ongeveer 100 voor Chr. werd er alleen nog maar gecremeerd. (In Weert vond men het grootste urnenveld van Nederland, maar jammer genoeg is dat in 1900 geplunderd. Misschien dat er zo hier en daar in die buurt nog kostbare urnen te vinden zijn. In Arnhem bij het bouwen van de wijk Schuytgraaf zijn twee grafvelden gevonden; één met urnen en één met graven uit de 1ste en 2de eeuw na Chr. Belangrijk voor de geschiedschrijving zijn de giften die de doden meekregen, daardoor zijn mannen en vrouwen aan hun gaven herkenbaar.)

700-1500 is de tijd van het **Christendom** en dat gaf grote veranderingen. In grote kerken werd vaak een speciale heilige begraven, zoals de apostel Petrus in Rome. Al was het maar een reliek, dat trok gelovigen en bracht dus geld binnen. Belangrijke mensen betaalden veel voor een goede plaats in de kerk, want deze plaats in de kerk was ook de plaats in de hemel, dacht men. Het begraven was dus binnen de gemeenschap. Crematie werd verboden, want het was zoals Fons Janssen later zei: 'Als jij je laat cremeren hoef je later nooit meer in de kerk te komen'. Niet meteen in het begin, maar later kwamen de herinneringstekens en nog wat later de monumenten op de graven. Het beeld van de enige Nederlandse paus Adrianus VI is daar een voorbeeld van. Meestal is het een liggend beeld

(gisant) maar het kan ook een zittend beeld zijn, vaak afgebeeld op 33-jarige leeftijd. Graven zijn ook wel versierd met doodshoofden ter waarschuwing: 'Vandaag ik, morgen jij. Wat jij nu zijt was ik voor dezen, wat ik nu ben bent zult jij dra wezen.' Lichamen werden soms afgebeeld in staat van ontbinding. De dood was dan ook verschrikkelijk aanwezig door ziektes als de pest en oorlogen.

In 1453 kwamen de relieken van St. Eusebius naar Arnhem. Eusebius werd ter dood veroordeeld, omdat hij brood uitdeelde aan de armen. Onder de Eusebiuskerk is een crypte. Als men hierin afdaalt, komt men op het kerkhof van de St Maartenskerk die eerder op die plaats stond. Er zijn eigenlijk twee cryptes, waar je gratis in kunt. In de Eusebius is een zilveren afbeelding van het hoofd van Eusebius aanwezig, dat kan omklappen en in dat hoofd zit een schedel. Monniken werden begraven op de begraafplaats bij het klooster.

1550-1750 de tijd van de **Reformatie en de Gouden Eeuw**. Calvijn beweerde dat alleen God beslist of je in de hemel komt. De doden wachten op de wederopstanding. Niet de doden staan centraal, maar de nabestaanden. Toch veranderde op funerair gebied niet veel; de kerkhoven bleven bestaan om de centen en de status. Dus begraven in de kerk ging door. 'Beroemdheden' leidden natuurlijk een 'deugdzaam' leven. Ze waren een 'voorbeeld' en werden begraven met veel eer. Gewone mensen werden in een hof begraven, vroeger een ontmoetingsplaats. Door de Reformatie raakten de katholieken de begraafplaatsen met gewijde grond kwijt. Daar vond men weer wat op. De priester gooide met een zilveren lepel gewijde grond op of in de kist, zodat de dode toch in aanraking kwam met de gewijde aarde. Deze werd daarna op het algemene kerkhof begraven. Buiten de gemeenschap werden de doodgeboren kindjes en de misdadigers begraven. Ook Joden werden altijd op een apart kerkhof begraven.

1750-1930 in de tijd van o.a. **Napoleon** werden alle doden buiten de stad begraven, maar Willem I maakte dat weer ongedaan.

Het Cimetière du Père-Lachaise in Parijs is de grootste begraafplaats van de stad en een voorbeeld van romantisch begraven. Het is een grote

landschapstuin waar vele beroemdheden begraven liggen. De St. Sebastian-begraafplaats met prachtige arcaden waar de rijken begraven werden, is de belangrijkste begraafplaats in Salzburg. De armen werden anoniem begraven in een kuil. Gerechtigheid is er dan weer in de spreuk: 'aan de botten kan men niet meer zien of het een edelman of een boer was'. In Wenen is er het Zentral Friedhof dat zo groot is dat er een bus rijdt voor de mensen die de graven willen verzorgen.

In 1876 kwam in Arnhem de begraafplaats Moscowa ontworpen door de architect Kuilenberg, naar een idee van Zocher, die de begraafplaats in Utrecht ontwierp met een cirkelvormig gedeelte.

In Nederland hebben we tussen 1930-1980 een **sobere begraafcultuur**; daarna mag er weer iets meer. Begraven wordt persoonlijker met meer aandacht voor de mens.

Na de pauze keken we vooral naar grappige of satirische teksten en symbolen op grafstenen die iets zeggen over de dode. Maar eerst werd de geschiedenis van Gendt besproken. Ad de La Mar begon met de Vlam: Gendt met zijn steenovens, symbolisch voor de Vlam. Dan de verdwenen kerk en kapel van Hulhuizen, nu dus de kapel in de Munnikhofsestraat. De oude kerk aan de Markt en de nieuwe aan de Nijmeegsestraat; de geruimde dubbele begraafplaats aan de Dorpsstraat. Vooraan protestant en achteraan katholiek. De geruimde begraafplaats achter de huidige kerk met een priestergraf, vaak in het centrum van de begraafplaats. Een boomstamkruis, de

rots eronder staat voor Golgotha waar Jezus gestorven is. De boom is niet dood. Met vaak terugkerende teksten als Pax Christi, in Deo, RIP. Afbeeldingen met handen of een muziekinstrument, soms zelfs een drumstel: mensen die vast iets met muziek te maken hadden. Wat opvalt is dat er nog behoorlijk jonge graven waren, nog van 1967. Op de nieuwe begraafplaats ook weer mooie teksten, afbeeldingen en het meest opvallend, in grafsteen in de vorm van Van Driels Warenhuis. Hij deed navraag en kreeg eerst te horen dat dit warenhuis al lang gesloten was. Later hoorde hij dat het warenhuis er nog stond en warempel: precies hetzelfde als op de begraafplaats v.l.n.r. een dak met een wolfseinde, een torentje; een heel bijzonder monument.

Het was een bijzondere lezing over een serieus onderwerp, waar onverwacht veel gelachen werd om de vaak bijzondere teksten die we zagen op de grafstenen, die verkeerd gelezen zeer grappig werden. Het was met ongeveer 20 mensen niet een druk bezochte lezing, maar zoals de heer de La Mar ook al opmerkte, een leuke groep. Volgens hem is er soms onwaarheid op een begraafplaats, zoals deze uitdrukking zegt: 'op de begraafplaats liggen de doden en liegen de levenden'.

Op een begraafplaats vind je ook veel waarschuwendende teksten zoals: 'Gij die dit leest op deze zerk gaat in het leven veel te kerk. Als gij dood zijt blijf eruit, gelijk die dit graf besluit.'

'Wie hier op mij komt treden die neemt exempel (voorbeeld) vrij, al lig ik hier beneden, ik ben geweest als gij.'

'Veel heeft hij geleden, maar toch is hij tevreden.'

'Kwam naar lijden geen verleiden dan was lijden groot verdriet, maar naar lijden volgt verblijden, daarom acht ik het lijden niet.'

'Afgemat door hoge jaren, uitgeleed door ziekte en pijn, moest zij in de grafkuil dalen,en een prooi der wormen zijn.'

Een week na de lezing zijn we voor een rondleiding naar de begraafplaats Moscowa geweest.

Ad de la Mar (rechts) heeft als andere hobby genealogie, net als dhr. De Wolf, die hij in de pauze sprak.

Ria Schouten-de Haan

Verslag wandeling over Moscowa met Ad de la Mar

22 november 2014

Vanwege de intocht van Sinterklaas werd de rondwandeling over Moscowa niet op 15 maar op 22 november gehouden. Er waren acht deelnemers; dus klein maar fijn. Moscowa is een begraafplaats/crematorium in Arnhem. De naam is afgeleid van de boerderij Moskowa (met een k) die direct naast de begraafplaats is te vinden. Inmiddels zijn er zo'n 40.000 tot 50.000 mensen begraven en is het 30 hectare groot. Dat was een beetje veel om in een keer te doen, dus de rondwandeling ging nu over een stukje daarvan, nl. het oude deel. Daartoe behoorde ook het oudste stuk, de Joodse begraafplaats, die in 1864 werd aangelegd. Joodse graven zijn voor eeuwig; zij mogen niet geruimd worden. De grafstenen zijn voor ons wat minder interessant, tenzij je Hebreeuws kunt lezen.

Ad de la Mar wist van vele notabelen die in het katholieke en protestantse stuk onder forse grafstenen begraven waren, te vertellen wat zij in het dagelijks leven voor beroep hadden gehad. Het ging o.a. om de directeur van Burgers Zoo, Anton van Hooft, de tabaksfabrikant Theo Niemeijer en de architect Willem Diehl. Dat maakte het

interessant. Het vertelde tussen neus en lippen door meteen welke stijl het grafteken had: romantisch, classicistisch etc. en wat de symbolen erop voorstelden. Centraal in het oude deel staat nog steeds het mausoleum van de familie van

Symbolen van de vier evangelisten in de hoeken.

Wageningen-Romein, gebouwd eind 19e eeuw. Heel apart en kunstzinnig is het hofje waar di-

Het mausoleum.

verse familieleden van het zigeunerorkest Tata Mirando begraven zijn; nooit geweten dat dat er ook was. Ad de la Mar gaat ook dit jaar weer rondleidingen op Moscowa verzorgen, de ene keer over het oude en dan weer over het nieuwe gedeelte dat in de vorm van een vlinder is aangelegd. Wanneer rondleidingen plaatsvinden staat dan op de website <http://addelamar.bntours.nl>.

Yvonne de Boer
Ria de Haan foto's

Herinneringen aan de polder

Het was ongeveer in de jaren vijftig dat ik met wat buurjongens de polder in ging om wat te beleven en te zien. Terwijl we aan het zwemmen waren in het gat bij Roel Huisman, zagen we Willem Otemann met een kar, getrokken door een stevige knol, de polder in komen rijden. De kar was volgeladen met zakken kunstmest en de voerman, Willem-ome uit de Langstraat (dat witte huis waar hij woonde staat er nu nog), had als taak om de polder te verzorgen, kunstmest te strooien en de omheining in orde te houden. Hij was daar helemaal op ingericht en had de nodige gereedschappen dan ook op de kar liggen en zo gebeurde het dat ik op de bok mocht zitten en mee mocht helpen. Hij zorgde dat het vee op tijd kon omscharen naar een ander gedeelte van de polder als het gras te kort begon te worden. Hij plaatste omheiningen (vrachten) en een andere taak waar hij zich mee bezig hield, was dat er niet gevestigd werd zonder vergunning. Eveneens in die tijd werd het ophalen van huisvuil ingesteld en het was eveneens Willem Otemann die met zijn span door de straten van Gendt trok om zo overall waar wat buiten bij de huizen lag op te laden. Hij had dan wel de bredden (zijschotten) aan de kar. Soms zat er een en ander in een emmer, soms in een doos of in een zak, maar meestal lag de troep los en moest dan met de bats opgeladen worden. Het was een vieze stinkboel. Als de kar vol was, reed hij ermee de polder in en dan werd de boel gelost in de waterplassen die tegenover Ruimzicht lagen. Dat was nou echt een vuilnisbelt en de jeugd ging hier dan ook regelmatig 'schuume'. Ik heb er die tijd mijn eerste gereedschappen gevonden, waarmee ik kon hobbyen thuis.

Een mooie plek was de Kleiberg: twee grote bulten klei waar doorheen een baggermolen op rails liep. Dit was de kleivoorraad van de steenfabriek, die her en der uitgegraven was en was opgeslagen voor later gebruik. Met het bekende treintje werd die klei later naar de fabriek vervoerd en voor ons als jeugd was het een bijzondere speelplaats.

Vaak gingen we met dekens de polder in, vroegen aan de baas van de steenfabriek of we ergens mochten kamperen en van takken van de wilgen bomen maakten we tentstokken. Van een mooie

plek bij zeven bomen werd een gezellige kampeerplaats gemaakt, waar we vaak met de hele buurt naar toe gingen, zowel de jongens als de meisjes. Ieder bracht zo van thuis wat mee (een natje en een droogje) en de melk haalden we uit de uiers van de koeien en zwemmen deden we in het gat bij Roel Huisman.

Van Moskou naar Rieske naar boeren schuur

Nadat ik twee jaar bij Albert Veenhuis in de smederij had gewerkt, was ik aan een nieuwe uitdaging toe. Het was inmiddels 1963 toen er in de voormalige schuren van de onderhoudswerkplaats Moskou van de steenfabrieken in de Gendtse polder, een jachtwerf was gevestigd. Deze schuren wil men nu slopen en waarschijs-

Jachtwerf Waalzicht.

lijk enkele woningen daarvoor in de plaats bouwen in het kader van de herinrichting van de polder. De schuren die in slechte staat zijn, worden nu als opslagruimte gebruikt voor landbouwwerktuigen van de familie Van Groningen en de familie Luiks die in Bemmelerweg moest vanwege uitbreiding van het industrieterrein. Zij hadden daar schapen en zijn op zoek naar een andere boerderij alwaar ze weer schapen kunnen houden.

Maar om terug te komen op de jaren zestig: het was de heer Rieske (afkomstig uit Friesland), die met zijn vrouw en twee kinderen en een herdershond zijn intrek had genomen in een van de huizen op datzelfde terrein. Rieske was door de oorlog gehavend; hij had een halve rug (waardoor

hij nogal scheef liep) en praatte heel moeilijk. Met hem kwam ook zijn broer mee, die duiker van beroep was en geregeld voor o.a. Rijkswaterstaat onder water verbleef. Daarnaast had je nog de heer Tossijn, die scheepsbouwer was en een zekere Heiko met zijn mooie, blonde vrouw, die zijn intrek had genomen in de andere helft van dat dubbele woonhuis.

In de schuren en de loods was door de vorige gebruikers veel materiaal achtergelaten, zoals bouten, moeren, klinknagels, vele staven ijzer en er was zelfs nog een smidsvuur en diverse lasapparaten. Dit alles kwam goed van pas.

Ik ben daar gekomen om onder andere van roestvrij staal, scheeps- en mastbeslag te maken. Buiten stond toen al een reusachtig zeewaardig jacht met een kiel van 3 m, die alleen nog moest worden afgewerkt. Dat gebeurde buiten onder zeil, want dat jacht kon niet binnen staan. Nol Janssen (bekend als muzikant van de harmonie) deed het plamuur-, schuur- en schilderwerk op deze kleine maar gezellige jachtwerf, terwijl de heer Van de Hurk (die eveneens op dit terrein woonde) samen met Jos van Moerkerk en ondergetekende het ijzerwerk deed. Er was toen een mooie opdracht om voor de heer Janssen (directeur van autobedrijf Van den Bosch en Janssen uit Nijmegen) een platbodem (zeilboot) te bouwen van het type Hogaar (de Hogaar is een boot, 12 m lang 4 m breed met een diepgang van 70 cm en 72 m² zeil, die eigenlijk bestemd is voor visserij in de Zeeuwse wateren). We hebben die toen met eenvoudige middelen gebouwd, zoals bijvoorbeeld de spanten met een voorhamer in de juiste vorm geslagen, wat best zwaar werk was. De huidplaten werden gevormd door een enorme stansmachine, die buiten onder de loods stond. Toen het ijzerwerk klaar was en de motor erin was gebouwd, kwamen de timmerlieden Jan Grob en Mart Berns aan de beurt om voor de mooie afwerking en inrichting te zorgen, terwijl de zeilen en de mast elders werden gemaakt. Toen de boot klaar was, is hij op een dieplader naar Vahali gebracht en daar te water gelaten.

In het gebouw was ook een spanten vloer, waar de meeste onderdelen op werkelijke grootte werden uitgetekend en dat was het werk van Tossijn. Ondertussen was er in Friedrichshaven in Duitsland een botenverkoopbeurs, waar Rieske met een houten zeilbootje van een meter of 6 (die als model reeds hier in de polder was gebouwd) heen ging in de hoop er een paar te verkopen.

Nou werden het er uiteindelijk 12, dus konden de timmerlieden vooruit.

En terwijl alles zo zijn gang ging, moesten we het een week zonder directeur doen, want zoals we later te horen kregen, was hij er met de vrouw van Heiko vandoor. Dat zorgde natuurlijk voor de nodige hilariteit en de meest vreemde toestanden passeerden de revue. Terwijl Heiko naar Friesland terugkeerde, nam de broer van Rieske, de duiker, tijdelijk de leiding van het bedrijf over. Rieske richtte later met zijn nieuwe vriendin een ruimte achter in de werkplaats als woonruimte in. En de hond van Rieske was kennelijk ook op avontuur geweest, want op een gegeven moment lag er een nest jonge herdershonden onder de loods. We hebben die met zijn allen natuurlijk goed verwend en na zes weken mochten we allemaal een jong hondje mee naar huis nemen.

Op de zondagmiddagen mocht ik vaak mee met Rieske en zijn twee kinderen om te gaan zeilen. Hij had zelf een BM met een buitenboordmotor van een paar pk. We gingen dan met veel moeite tegen de stroom in naar de Byland om daar te zeilen, waar ik de eerste beginselen van deze mooie bezigheid al snel onder de knie kreeg. Jaren later kwam er dan ook een eigen zeilbootje.

Rieske was van plan om hier een jachtwerf te beginnen met een eigen aanlegsteiger in de Waal en de nodige faciliteiten voor de watersport, maar Rijkswaterstaat liet deze plannen niet toe. Eigenlijk was de plaats aan die drukke rivier ook helemaal niet geschikt voor pleziervaart.

Door deze toestand was er uiteindelijk geen houden meer aan en vertrok Rieske op een gegeven moment met een enorme dieplader vol spullen naar Friesland, alwaar hij een nieuwe en grotere werf heeft opgezet. Dat was in 1963 en ondertussen kwam Steef Balk (directeur van de Bemaco) op bezoek met de mededeling dat we allemaal bij hem konden komen werken.

Toen ik jaren later in 1998 met wat vrienden meedeed aan de Van Loon hardzeildag op het Veerse meer, deed er ook een zekere Tineke, voorzitter van deze organisatie, mee die me vertelde dat ze de boot pas kort had. Die was geheel gerenoveerd en ze wist alleen dat deze zeilboot in Gendt was gebouwd. Toen heb ik ze dus veel over deze boot (die inmiddels Emilia heette) kunnen vertellen.

Peter Langen.

Awèr dik dubbelt

Vörgende keer hewwe 't gehad over't woord kop. Dizze keer neme wi'j mar us 't woord kont bi'j de kop. Dâ woord wör op veul menie-re gebruik.

Ien mien boek, wâ'j over inkele maonde al kun kope hê'k 'n hoek vri'jgemak vör ouwe sprèekwoorde en gezegdes.

Over 't woord kont is veul gezeid en vil veul te zegge. En dâ's hee nie gek, want d'r gee gin dag vörbi'j zonder dâ'j ow kont hê gebruik. D'r zien dan ôk aordig wâ spreuke over gemak. Alles bi'j mekaor hê'k zwat vierhonderd van dâ soort dinger gevonde en elf daorvan gaon over de kont. Vêrder bun'k bar druk en veul ien de mode um 't boek af te krie-ge. 'k Hê vêrder zwat nu-rnt gin tied mer vör. Mâja, 't kum 'n keer klaor.

En as mien de knö-k dan'n bietje stief worde wêges d'n hêlen dag zitte achter mien computer, dan lop'k d'r mar ekkes uut. En dâ doe'k now ôk, want Bart hé mien iets gezeid over de wienter. Hi'j zei: mè ganze ien de polder blie-ve de schâtse op de zolder.

Ekkes kie-ke of dâ waar kan zien, want gi'j mô nie alles zomar gleuve, mar tot now toe klop dâ wel.

kont

Bij die openbare verkoop werd het huis hem, vanwege zijn hoogste bod toegewezen.
*Toen tie ekkes nie oplette bleef hum bi'j die verkoping dâ huus aon de **kont** hange.*

Hi'j is arm en bezit helemaal niets.
*Die hê gin nègel um de **kont** te krabbe.*

Je kunt voor mij part mijn kont kussen.
*Gi'j kun, wâ mien betref, mien de **kont** lekke.*

Hij is voortdurend actief en gunt zich geen moment van rust.
*Hi'j is gedurende druk en hi'j lup zich de bene onder de **kont** uut.*

Hij is zeer actief en onrustig. Hij kan geen moment stilzetten.
*Hi'j blief mar aon de geng en hi'j hê hee gin rus ien de **kont**.*

Daarmee heeft hij hen bedrogen. Met onjuiste informatie heeft hij hen dat huis verkocht.
*Mè leuges en bedrog hettie hullie dâ huus aon de **kont** gesmeijerd.*

Het achterhuis van Jan is volgestouwd met spullen zodat je er bijna niet kunt lopen.
*Bi'j Jan op de dèl stee zô veul grei, dâ'j de **kont** zwat nie kun kere.*

Het maakt geen verschil; eigendommen of afspraken, hij vergeet alles!
*As hum de **kont** nie vaszat zou tie die ôk nog ver-gète.*

Als hij met Mientje trouwt, komt hij in een gespreid bedje terecht.
*Astie mè Mientje trouw, vil tie mette **kont** ien de botter.*

Omdat hij onder druk werd gezet werkte hij door en kwamen ze niet in tijdnood.
*Hi'j hê'r 't wèrek op tied afgemak umdâ tie dör de baos flink achter de **kont** wier gezète.*

Hij vergt teveel van zijn lichaam. Hij is bijzonder mager.
*Die werrek naor'k dink vuls te hard, wat hi'j hê hôs gin **kont** ien de boks.*

Tekst: **Herman Buurman**

Tekening: **Wilma Schouten-Kregting**

Schutterskoning en –koningin Derks-Milder

Stefan Derks werd geboren op 8 juli 1962 als derde kind van Leo en Dina Derks en groeide op in de Essenpasstraat samen met zijn oudere broer Herman, zijn zus Dinie en zijn jongere broers Leon en Gerrie. Het was een gezellige buurt met veel kinderen waar ze veel lol mee beleefden. Vooral in de herfst als de buurman, Jan Wegh, met veel moeite al het afgefallen blad bij elkaar geveegd had. Als kinderen wisten ze dan dat het moment daar was om erin te duiken en met de fiets er doorheen te crossen.

Jan was hier natuurlijk niet zo blij mee. Verder speelden zij stoeprandje, knikkeren, verstoppertje. Wat ook heel populair was, was het spelen van 'landverrovertje'. Meestal werd daar de schroevendraaiers van vader of een keukenmes van moeder voor gebruikt. Tussendoor ging Stefan ook nog naar school, eerst naar de kleuterschool bij juffrouw Rijnsoever aan de Schoolstraat en later naar de St. Jozefschool. Toen Stefan in de zesde klas zat, was dat het laatste jaar dat er alleen nog maar jongens in de klas zaten, daarna werd het gemengd. Op de laatste schooldag bij meneer Nahon mochten de schoolverlaters sigaretten trakteren aan de leerkrachten. Dat daar door de leerlingen zelf ook een sigaretje van gerookt werd, weet Stefan zich nog goed te herinneren, want het is hem zo slecht bekommen dat hij nooit meer gerookt heeft!

Na de lagere school is hij naar de LTS in Huisen gegaan, waar Hentje Basten hem het timmervak heeft bijgebracht. Na de LTS begon hij bij aannemersbedrijf Verweijen in Bemmelen. In 1980 heeft hij, zoals dat toen nog gebruikelijk was, zijn militaire dienstplicht vervuld, waarvan hij 10 maanden in Duitsland was gelegerd. Na zijn militaire dienstdienst kon hij nog even terug naar Verweijen, maar het was toen zo slapjes in de bouw geworden dat hij na drie maanden ontslag kreeg.

In 1983 is hij toen bij de Enka in Arnhem terecht gekomen waar hij nu, 31 jaar later, nog steeds werkzaam is als procesoperator in de 5-ploegendienst. Momenteel is de naam Enka of AKZO vervangen door Teijin Aramid.

Truus is de dochter van Theo Milder en Hennie Stokman en geboren in Hulhuizen op 't Hof op 10 november 1964 als zesde kind uit een gezin van negen. Truus groeide op aan de Broek-

sestraat, waar ze samen met haar broers veel plezier beleefde in het Broek en Flieren, de hooischuur en de Linge. Na haar schoolperiode is Truus begonnen bij de King in Bemmelen, waar ze werkzaam was als naaister. Nadat de King gesloten werd, is Truus werkzaam geweest bij diverse champignonkwekerijen in de regio. Nadat deze allen gestopt zijn, is Truus nu al weer menig jaar werkzaam bij de STMG (Stichting Maatschappelijk Werk Gelderland).

De Gendtse kermis is voor de familie Derks-Driessen altijd een mooi feest geweest. Zij woonden immers dicht bij het Julianaplein waar de kermis stond. Als gevolg daarvan hadden zij

Stefke Driessen, grootvader van Stefan.

altijd veel visite. Vroeger toen opa Stefke Driesen nog leefde vermaakte hij de familie niet alleen met zijn zangkunst, maar ook met een stukje jodelen. Als traktatie kregen ze altijd van hem een Kwatta chocoladereep. De Gendtse kermis is en was zoals altijd ‘thuis komen’, soep met ballen en slaatje.

In 1994 leerde Stefan en Truus elkaar kennen bij de schutterij. Truus was vaandeldraagster en Stefan was kruisboogschutter bij de schutterij. Tijdens het kersenfeest bloeide er een echt schutterspaar op, zoals er vele waren voorgedaan en nog vele zullen volgen.

In 1995 werd dochter Lindsey geboren en in 1999 kwam zoon Bryan die hun geluk compleet maakte.

Steeds weer als de kermis naderde, begon het bij Stefan te kriebelen: wat zou het toch mooi zijn om een keer schutterskoning te worden. Met de kermis van 2014 in aantocht moest het dan toch maar eens gebeuren. Allerlei heimelijke voorbereidingen werden getroffen: een troon gefabriceerd, jurken en kostuums in gereedheid gebracht en toen kwam die zaterdag van de Gendtse kermis.

De wens om ooit een keer schutterskoning te worden heeft Truus in vervulling laten gaan. Immers je kunt wel koning willen worden, maar de koningin moet er wel mee instemmen. Nu 20 jaar later, is dit een geweldige bekroning van hun samenzijn.

Truus is Stefans rots in de branding, Truus is net als de Gendtse kermis ‘thuis komen’.

Ze hebben samen met de troon een geweldige kermis gehad. In een woord fantastisch. De spanning voorafgaand aan het finale schot, de intocht in de tent, de opening op zondagmorgen, waar

koningin-moeder Dina ook bij aanwezig was, het inhalen van de koningin op maandag met de aanwezigheid van Omroep Gelderland, het bezoek aan zorgcentrum St Jozef, waar koning Stefan samen met zijn moeder een heerlijk kermisborreltje heeft gedronken: allemaal hoogtepunten die ze voor geen goud hadden willen missen.

Willem Rasing

32+33 Hermanus DERKS *Belfeld 12 feb 1847 †Belfeld 8 aug 1921 ∞ 24 nov 1875 Anna Margaretha JANISSEN *Swalmen 10 jan 1849 †Belfeld 15 dec 1915	34+35 Gerardus JEURISSEN *Huissen 10 jun 1823 †Bemmel 14 jan 1885 ∞ 12 mei 1860 Everdina WILLEMSSEN *Homoet 1835	36+37 Leonardus STEGEMAN *Tilburg 13 jan 1833 †Huissen 6 septt 1900 ∞ 18 apr 1860 Margaretha SAAT *Huissen 21 septt 1836 †Huissen 15 feb 1933	38+39 Bernardus de HAAN *Huissen 23 septt 1840 †Huissen 13 feb 1902 ∞ 13 feb 1865 Maria MELCHERS *Huissen 1 septt 1836 †Huissen 28 nov 1905	40+41 Steven DRIESSEN * Beek 20 jul 1816 †Beek 29 jan 1883 ∞ 26 mei 1843 Hendrina HAGEMAN *Nijmegen 1 feb 1809 †Beek 3 aug 1873	42+43 Wilhelm BONEKAMP * 15 mei 1868 Theodora JANSEN	44+45 Cornelis JANSSEN *Huissen 4 jun 1816 † Gendt 14 mei 1895 ∞ 17 apr 1847 Willemina KEMPEN *Gendt 15 jun 1819 †Gendt 12 dec 1861	46+47 Theodorus van HAAREN *Gendt 18 jul 1831 † Gendt 14 apr 1903 ∞ 11 apr 1861 Alberdina ROELOFSEN *Gendt 13 nov 1832 †Gendt 24 sept 1898
16 Leonardus Derks *Belfeld 7 apr 1877 †Belfeld 9 feb 1912 ∞ Belfeld 3 nov 1902	17 Gerarda JEURISSEN *Heteren 31 mrt 1872 †Gendt 9 jan 1950	18 Leonardus STEGEMAN *Malburgen 12 mrt 1861 †Huissen 14 mrt 1949 ∞ Huissen 29 sept 1886	19 Catharina de HAAN *Huissen 23 mrt 1865 †Huissen 4 sept 1929	20 Johannes DRIESSEN *Ubbergen Jul 1848 †Beek 11 mei 1888 ∞ Ubbergen 24 okt 1882	21 Elizabeth Carolina BONEKAMP *Emmerich 22 okt 1853 † voor 1914	22 Hendrik JANSSEN *Gendt 14 jun 1858 †Gendt 28 dec 1941 ∞ Gendt 29 mei 1888	23 Theodora van HAAREN *Gendt 3 jan 1863 †Gendt 2 okt 1945
8 Hermanus DERKS *Belfeld 2 apr 1904 †Gendt 1 dec 1963 ∞ Huissen 3 mei 1930		9 Geertruida Hendrina STEGEMAN *Huissen 16 jan 1904 †Nijmegen 20 mei 1989		10 Stephanus Wilhelmus DRIESSEN * Ubbergen 10 nov 1883 †Gendt 16 okt 1967 ∞ Gendt 24 juli 1914		11 Alberdina Maria JANSSEN * Gendt 16 aug 1890 †Arnhem 15 apr1955	
4 Leonardus Gerardus DERKS *Gendt 5 augustus 1931 †Nijmegen 29 oktober 1992 ∞ Gendt10 okt 1956				5 Hendrina Alberdina Theresia DRIESSEN *Gendt 22 juni 1928			
2 Stefanus Wilhelmus Theodorus Stefan DERKS *Gendt 8 juli 1962 Schutterskoning 2014 / 2015 ∞ Gendt							
		24 Lindsey Hendrina Bernardina Maria *Nijmegen, Bryan Leonardus Ruthgerus Maria *Gendt					

48+49 Joannes MILDER *Hulhuizen 12 feb 1810 †Gendt 6 sept 1858 ∞ 1 sept 1834 Wilhelma BURGERS *Hulhuizen 28 apr 1806 †Gendt 22 sept 1875	50+51 Antonius HENDRIKS *Gendt 1 mrt 1807 †Gendt 21 feb 1872 ∞ 27 apr 1836 Cornelia GER-RITS *Gendt 24 aug 1809 †Gendt 25 nov 1883	52+53 Theodorus KUSTER *Angeren 17 jan 1812 †Bemmel 20 okt 1887 ∞ 26 aug 1836 Johanna HERMSEN *Loo 24 jun 1813 †Bemmel 19 dec 1886	54+55 Gradus WANDERS *Wehl 6 feb 1815 †Kilder 29 feb 1896 ∞ 13 nov 1839 Willemina RIETMAN *Wehl 23 mrt 1813 †Wehl 3 jan 1872	56+57 Theodora STOKMAN *1833 ∞ Gendt 4 jun 1884	58+59 Gerardus HAAN *Gendt 28 jan 1836 †Bemmel 4 feb 1912 ∞ 12 nov 1860 Anna van MOERKERK *Gendt 29 jan 1840 †Erlecom 15 mei 1909	60+61 Willem ORTSEN *Driel 12 apr 1799 †Driel 31 aug 1855 ∞ 12 sept 1851 Geertruida EVERS *Huissen 27 okt 1818 †Bemmel 6 mrt 1873	62+63 Johannes JANSEN *Angeren 8 aug 1819 †Angeren 13 dec 1898 ∞ 21 okt 1852 Grada BOUMAN *Gendt 8 nov 1818 †Angeren 28 jun 1893
24 Johannes MILDER *Gendt 18 sep 1840 †Gendt 2 okt 1906 ∞ Gendt 28 apr 1869	25 Maria HENDRIKS *Gendt 23 aug 1847 †Gendt 6 mrt 1918	26 Rutgerus KUSTER *Angeren 28 jun 1839 †2 apr 1890 ∞ Bemmel 6 jul 1866	27 Theodora WANDERS *Wehl 11 jul 1841 †Gendt 18 apr 1918	28 Carel STOKMAN *Zevenaar 20 apr 1857 †Bemmel 11 jan 1938 ∞ Gendt 4 jun 1884	29 Anna Catharina HAAN * Gendt 30 jan 1861 † Bemmel 9 okt 1927	30 Gradus ORTSEN *Driel 12 jul 1852 †Bemmel 11 jan 1941 ∞ Bemmel 24 apr 1879	31 Geertruida Grada JANSSEN * Angeren 07 nov 1853 †Breda 22 apr 1926
12 Johannes MILDER *Gendt 26 apr 1880 †Gendt 5 apr 1955 ∞ Gendt 29 apr 1910	13 Theodora Maria KUSTER *Gendt 20 mrt 1887 †Gendt 23 jul 1968	14 Gerardus Johannes STOKMAN *Gendt 27 okt 1884 †Bemmel 25 jul 1967 ∞ Bemmel 16 jul 1914	15 Grada Geertruida ORTSEN *Bemmel 14 feb 1890 †Bemmel 18 apr 1967				
6 Theodorus Petrus MILDER *Gendt 30 juni 1930 †Meppel 11 apr 2001 ∞ Bemmel 6 okt 1955				7 Hendrina Alberta STOKMAN *Bemmel 12 december 1930 †Bemmel 2 december 2007			
3 Geertruida Berendina Elisabeth Maria Truus MILDER *Gendt 10 november 1964 Schutterskoningin 2014/2015 8 mei 1995							
1 Derks 9 juli 1995 Derks 13 februari 1999							

Twaalfhonderd jaar kerken in Gendt

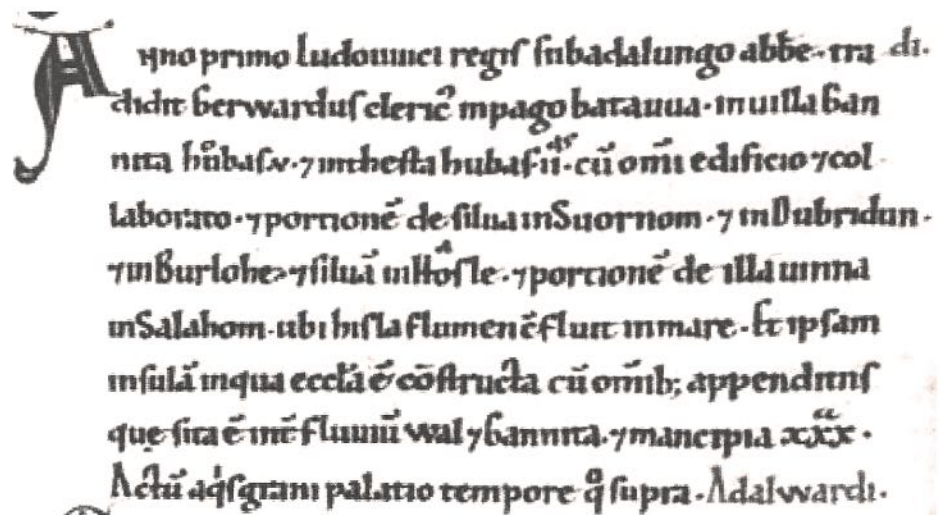
Met een heilige mis op zondag 18 januari namen de Gendtse katholieken afscheid van hun kerk. De Martinuskerk waarin de Eucharistieviering plaatsvond, was de laatste kerk in een reeks godshuizen die Gendt (en Hulhuizen) gehad hebben. De geschiedenis daarvan gaat minstens twaalf eeuwen terug. In dit artikel beschrijf ik een korte geschiedenis van die kerken. Twee opmerkingen vooraf. Het is een verhaal dat over gebouwen gaat. De betrokkenheid van de gelovigen bij de kerk – toch niet het minst belangrijke aspect van het geloof – komt maar zijdelings aan de orde. Dat die twee aspecten, geloofsgemeenschap en kerkgebouw, nauw met elkaar verbonden zijn, mag blijken uit het volgende voorbeeld. Na de oorlog hebben parochianen met dubbeltjes en kwartjes bijgedragen aan de wederopbouw van de huidige Martinuskerk. Voor velen was en is er in hun beleving nauwelijks verschil tussen geloof en kerkgebouw. Hun vrees is dat er met het beëindigen van de reguliere vieringen (en mogelijk het verlies van het gebouw) het geloof marginaal wordt of misschien zelfs verdwijnt.

De tweede opmerking gaat over de volledigheid van de gebouwengeschiedenis in dit artikel of liever het gebrek daaraan. Dat kan niet in een bijdrage van deze lengte. Wie meer wil weten over dit onderwerp verwijs ik naar de literatuurlijst (aan het eind van dit verhaal) met daarin publicaties die de Historische Kring Gente in de afgelopen dertig jaar daarover gedaan heeft.

De eerste kerken

In het eerste regeringsjaar van keizer Lodewijk de Vrome (814 of 815) schonk de grootgrondbezitter Gerward 'het eiland met de kerk en alles wat daar bij hoort' in Gendt aan het klooster in Lorsch, een plaats in de buurt van het Duitse Mannheim. Deze Benedictijner abdij was in 764

gesticht en ontving in de eerste decennia van haar bestaan vele honderden schenkingen: landerijen, hoeven, bossen, molens, viswater, lijfeigenen en ook kerken. We weten dit uit de *Codex Laureshamensis*, een 270 folio's tellende samenvatting van de bijna 3900 oorkonden die het klooster bezat. De *Codex* is tussen 1170 en 1195 – met enkele latere aanvullingen – geschreven. De veertien schenkingen in Gendt staan op de achterkant van folio XX en de voorkant van folio XXI. In officiële taal: *f(olio) XXv(erso)* en *f XXIr(ecto)*. De oorkonden zelf zijn verloren gegaan.

Oorkonde 101 uit de *Codex Laureshamensis*. Gerward schenkt een kerk aan het klooster in Lorsch. (Bayrisches Staatsarchiv Würzburg).

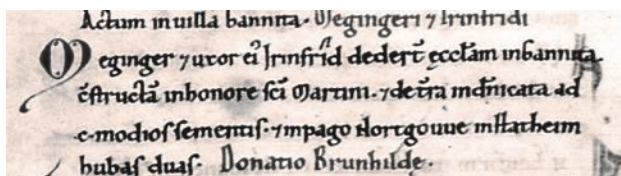
Voor ons klinkt het merkwaardig dat iemand een kerk schenkt. Een kerk hoort aan een parochie. In de Middeleeuwen was het heel gebruikelijk dat een edelman een kerk stichtte op zijn bezit. *Eigenkerken* kwamen veel meer voor dan kerken die gesticht waren door een bisschop. Die was meestal niet zo blij met de eigenkerken. Hoewel hij een edelman toestemming moest verlenen, had hij er in de praktijk nauwelijks gezag over. Bij de meeste stichters speelden niet religieuze, maar economische motieven de belangrijkste rol. Het was zijn bezit en daarom had hij recht op bijvoorbeeld de opbrengsten van de bijbehorende hoeven en de schenkingen die de kerk gedaan werden.

Gerward (±780–±852) was een vermogend man, die bezittingen had in Gendt en omgeving. Van

zijn vader Lantward erfde hij, samen met zijn broer, vele goederen, gezien de schenkingen die hij deed aan het klooster in Lorsch en – nog uitgebreidere – aan de bisschop van Utrecht. De kerk die Gerward schonk moet ergens in de tegenwoordige uiterwaarden gestaan hebben; op een eiland tussen de Waal en Gendt. Of de precieze plaats ooit vast te stellen is, valt zeer te betwijfelen. De loop van de Waal is in de loop van de tijd regelmatig veranderd, zodat alle sporen waarschijnlijk uitgewist of verspoeld zijn.

Is Gerward pastoor in zijn ‘eigen kerk’ geweest? Toen wij tussen 1972 en 1987 in Gendt woonden op de hoek van de Hendrik Braamstraat (32) en Gerwardstraat, zat op de zijgevel van ons huis een straatnaambordje: *Gerwardstraat, pastoor te Gendt rond 800*. Dat bord is nu weg, terecht. Als Gerward hier al pastoor geweest is, is dat zeker niet eerder geweest dan rond 840. Hij was een erudiet man, die zeker tot in de tweede helft van de jaren dertig van de negende eeuw aan het hof van keizer Lodewijk de Vrome (814–840) gewerkt heeft. Hij was er bibliothecaris en bouwheer. Hij had contact met keizerin Judith, de tweede vrouw van Lodewijk en met Einhard, de biograaf van Karel de Grote. Gerward is tussen 828 en 838 priester gewijd en werd monnik in Lorsch. Waarschijnlijk was hij de intriges aan het hof over de opvolging van Lodewijk de Vrome beu. Enige tijd na zijn wijding is hij naar Gendt ‘terugverhuisd’ om als vertegenwoordiger van Lorsch de financiële zaken in goede banen te leiden. Gendt was immers administratief centrum voor de bezittingen die de abdij in ons land had. Iedere pachter moest in Gendt op de Munikhof (in natura) komen afrekenen. Mogelijk heeft hij enkele herderlijke taken verricht, maar ik vraag me af of een man met zijn statuut veel eenvoudig pastoraal werk gedaan heeft.

Dan is er nog een duistere zaak in die tijd. De *Codex Laureshamensis* heeft het in een oorkonde uit 800, veertien jaar voor de schenking van Gerward, over een hoeve in Gendt ‘naast de kerk die daar staat’. Die hoeve ruilde Lorsch met een zekere Ruthard. Was dat de kerk van Gerward? Nee, want Gerward schonk een kerk op een eiland ‘met alles wat daarbij hoort’. Dan hoorde daar ook de hoeve bij. Dit zou betekenen dat er in het begin van de negende eeuw twee kerken in Gendt gestaan hebben. Dat is aannemelijk, want in oorkonde 113 van de *Codex* lezen we dat het echtpaar Meginger en Irinfrid ‘de ter ere van de H. Martinus gestichte kerk in Gannita’ aan het klooster in Lorsch gaven. De oorkonde is niet

Dit stukje uit de Codex betreft de schenking van Meginger en Irinfrid. (Bay. Staatsarchiv Würzburg).

gedateerd en de onderzoekers zijn het eens over de schenkingsdatum. De Duitse historicus Karl Glöckner die tussen 1912 en 1939 – met een tussenperiode van 1914 tot 1918 toen hij soldaat was – onderzoek gedaan heeft naar de *Codex Laureshamensis*, dateert de schenking eind achttiende, begin negende eeuw. Dat is precies de tijd waarin de kerk van Gerward in Gendt stond. Theoretisch kan het wel; de Martinuskerk was ook een eigenkerk en waarom zou Meginger geen kerk mogen stichten? En om het nog wat ingewikkelder te maken, in dezelfde tijd stond er een kapel in Gendt die hoorde bij het koningsgoed van Karel de Grote (768–814). Drie bedshuizen in zo’n klein gebied?

Er zijn andere meningen. De negentiende eeuwse Gelderse onderzoeker, L.A.J.W. baron Sloet, dateerde de schenking van Meginger in de *Oorkondeboeken van Gelre en Zutphen* op 891 of 892. En onze eigen Yvonne de Boer-Ravestein komt op een tijd tussen 850 en 860. Was de eerste kerk – door gebrek aan onderhoud of door vernieling door de Noormannen – verdwenen? In ieder geval moet de kerk van Meginger en Irinfrid op een andere plaats gestaan hebben dan Gerwards kerk. Als die gesloopt was, bezat Lorsch in ieder geval de grond nog en hoefde die niet opnieuw geschonken te worden. De tweede kerk heeft dus in ieder geval op een andere plaats gestaan dan die van Gerward. Was de Martinuskerk van Meginger en Irinfrid een voorloper van de tegenwoordige kerk aan de Torenlaan?

De kerk aan de Torenlaan

Zeker is dat de tegenwoordige protestantse kerk aan de Torenlaan van oorsprong een romaanse kerk was. Het gebouw van nu, een gotische (gemeente)toren en kerk, staat op fundamenten uit de twaalfde, mogelijk zelfs tiende eeuw. Dat bleek uit opgravingen die tussen 1960 en 1966 werden uitgevoerd. De oorspronkelijke kerk was een basilica met een kort transept (zijvleugels). Het gebouw was 44 meter lang en 14 meter breed. De korte zijvleugels maten 2 meter. Het was, zeker voor zijn tijd, een grote kerk. (Ter vergelijking: de in januari gesloten kerk meet 50

bij 19 meter.) Daaruit blijkt dat Gendt een belangrijke plaats was. Voor de huidige toren stond een voorhof van 9 meter.

In de loop der eeuwen zijn er allerlei aanpassingen en veranderingen aan de kerk geweest, waardoor de stijl van het gebouw veranderde. de romaanse basilica veranderde in een gotische kerk.

In 1923 volgde de restauratie van de toren. De opdracht daarvoor kwam van de gemeente Gendt, want in de Napoleontische tijd waren kerktorens uit strategisch oogpunt in het bezit van de overheid gekomen. Van die opknapbeurt kon de Gendtse bevolking niet heel lang genieten. In 1944 bliezen de Duitsers de toren op. Een nieuw herstel was in 1959 klaar. In 1960 begon

Aanbesteding.

**HET KERKBESTUUR DER HERVORMDE GE-
MEENTE, TE GENT, is voornemens, op Zaterdag den
13den Julij 1844, des voormiddags ten tien ure,
ten Huize van den Kastelein SAM aldaar, in het
openbaar te besteden:**

*Het doen van eenige HERSTELLINGEN
aan en het VERGROOTEN van het KERK-
GEBOUW.*

**De bestekken liggen op de gewone plaatsen ter
lezing, terwijl nadere aanwijzing en informatiën te
bekomen zijn bij het Kerkbestuur voornoemd.**

Advertentie uit de Arnhemsche Courant van 6 juli 1844. (www.delpher.nl)

Rond 1600 ging de kerk over in protestantse handen. Dat had al in 1581 moeten gebeuren toen het gewest Gelre in de Tachtigjarige Oorlog de kant koos van de opstandelingen tegen het katholieke Spanje en daarmee voor de 'gereformeerde religie'. Pastoor Wicken had het tot die tijd weten vol te houden – hij weigerde ieder jaar een examen in de ware religie af te leggen –, maar toen een gewapend eskader in Gendt verscheen, vond hij het verstandiger de parochie te verlaten. Vanaf 1600 waren de katholieken aangewezen op Hulhuizen.

De kleine calvinistische gemeente kon op den duur het onderhoud van de kerk niet opbrengen. Toen het dak dreigde in te storten werd het gesloopt. Uit bronnen weten we dat de gemeente in 1741 de diensten in het koor hield. En bij het verrichten van 'eenige herstellingen' zoals het in een advertentie in de *Arnhemsche Courant* van 6 juli 1844 heet, sloopte de aannemer de zijgevels van het schip en verving die door lage tussenmuren. Het koor werd vergroot. De drie grafkelders werden geruimd

het Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek aan opgravingen bij de kerk. Daarbij kwam de bouwgeschiedenis aan het licht. Vanwege het bijzondere karakter van het gebouw kwam het op de Monumentenlijst. Dat had als prettige bijkomstigheid dat het Rijk 90% van de restauratiekosten voor zijn rekening nam. Omdat de 43 protestantse gezinnen de overige 10% niet konden opbrengen, nam de gemeente Gendt die voor haar rekening. Dat betekende niet dat zij geen bijdrage leverden. Via allerlei acties brachten zij de f 30.000,- bij elkaar voor het interieur. Een van acties was het raden van het aantal leien op het dak. De winnaar kreeg een transistorradio.

Bij de restauratie, die tussen 1962 en 1966 plaatsvond en f 356.000,- kostte, werden de tussenmuren uit 1844 afgebroken en naar buiten verplaatst. Zo maakte architect Heineman de omvang van de oude romaanse kerk zichtbaar. De vergroting van het koor uit 1844 werd ongedaan gemaakt, de preekstoel kreeg zijn huidige

plaats en de dichtgemetselde ramen aan de dijkzijde werden open gemaakt door aannemer Matthijssen uit Doornenburg.

Nederlands Hervormde kerk na de restauratie van 1962–1966. Duidelijk zijn de contouren te zien van de romaanse kerk. (HKG)

De kerken in Hulhuizen

Tussen 1600 en 1844 speelde Hulhuizen voor de Gendtse katholieken een rol die van wezenlijk belang was. Hulhuizen was Kleefse gebied en daar was godsdienstvrijheid. Niet alleen katholieken uit Gendt, ook geloofsgenoten uit Doornenburg, Angeren en Pannerden bezochten de kerk in Hulhuizen.

We weten niet zo veel van de vroegste kerken in de Kleefse enclave. Wel is bekend dat er in veertiende eeuw een kerkje stond. Wanneer dat verdween is onbekend. We weten dat de kerk die de katholieken na 1600 bezochten, bij het kasteel van Hulhuizen stond. Dat is mooi te zien op een detail van de kaart die landmeter Heinrich von Seenheim in 1608 maakte. Het is zeer de vraag of de drie gebouwen er zo uitgezien hebben als Van Seenheim ze tekende; waarschijnlijk heeft hij alleen de plaats willen aangeven met een symbolische afbeelding. Het Waalwater verwoestte rond 1660 het kasteel.

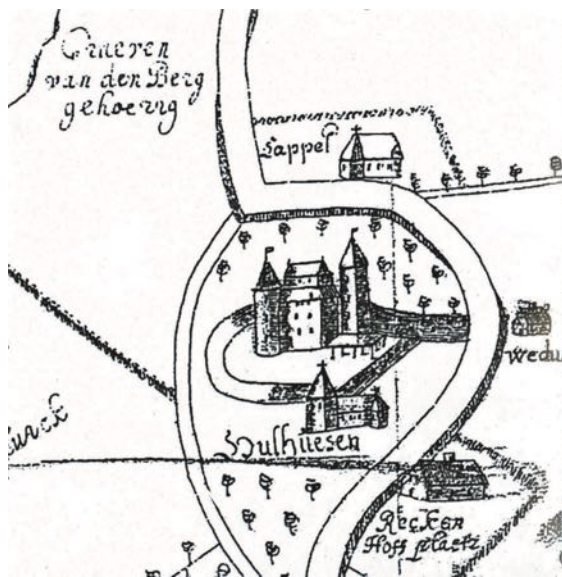
Had dit lot de kerk al eerder getroffen? Zowel op een kaart van Bernhard Kempinck uit 1621 als die van Johann van der Wayhe uit 1637 is de kerk al niet meer te zien. Het is onwaarschijnlijk dat beide tekenaars die zo onbelangrijk vonden dat ze hem maar weggelaten hebben, temeer daar beiden de kapel wel weergaven.

De verdwenen kerk werd snel, nu onder aan de dijk, zover mogelijk weg van de Waal, her-

bouwd. Ook dit godshuis had te lijden van de elementen. In 1758 klaagde pastoor Theodorus de Ray over de staat van het gebouw.

Het Waalwater bleef fundamenteën en muren bedreigen. Burgemeester Van der Goes schreef in 1841 aan aarts-priester Terwindt *'(...) dat er weinig nodig (was) om dezelfde in een puinhoop te doen veranderen'*. In dat jaar moest de helling onder de kerk met stenen verstevigd worden, omdat verschuiving dreigde. Bij hoogwater was de kerk wekenlang onbruikbaar, omdat *'het water eenige voeten hoog de kerk binnenstroomde'*.

In 1868 beschreef pastoor Westerman van Doornenburg de kerk: *'(...) eenvoudig getimmerd, in den trant van een groot woonhuis, zonder toren, met een gewoon soort ramen, met pannenbedekking; een gebouw zonder versiering, doch voldoende voor de bijeenkomst der geloovigen.'* De pastoor had die be-

Kerk, kasteel en kapel op de kaart van H. von Seenheim uit 1608. (Hauptstaatsarchiv Düsseldorf)

schrijving van horen zeggen. Hij heeft de kerk zelf niet gezien, want die was al in 1845 afgebroken.

De Waterstaatskerk aan de Markt

Op 1 maart 1817 kwam Hulhuizen bij Gendt. Het bouwvallige kerkje achter de dijk was veel te klein voor de ongeveer duizend gelovigen.

Amper tweehonderd man konden er een plaats vinden. Al in 1819 sprak het bestuur van de statie Gent en Hulhuizen (van parochies wordt pas in 1853 gesproken) over een nieuw gebouw in het dorp Gendt. Vooral de neringdoenden uit Hulhuizen maakten hier bezwaar tegen. Toch zou de kerk in het dorp komen. Waarschijnlijk heeft Gerardus Oosterik, sinds 1842 pastoor in Hulhuizen, hiervoor gepleit. Hij moet gezien hebben dat het bouwen van een relatief grote kerk in een buurtschap die maar uit enkele tientallen katholieken bestond, niet praktisch was.

Toen met de komst van de Fransen in 1795 godsdienstvrijheid kwam in Nederland, probeerden katholieken de kerkgebouwen die in de zestiende eeuw in handen van de hervormden gekomen waren, terug te krijgen. In de Over-Betuwe gebeurde dat alleen in Doornenburg. Katholieken hadden tot de Franse tijd hun godsdienstoefeningen moeten houden in schuilkerken. Die gebouwen mochten niet als kerk herkenbaar zijn. In de oostelijke Over-Betuwe waren schuilkerken niet nodig, omdat katholieken terecht konden in de Kleefse enclaves Hulhuizen of Huissen. Daar was godsdienstvrijheid. In 1824 vaardigde koning Willem I een Koninklijk Besluit uit, die kerkenbouw voor katholieken makkelijker moest maken. Het Rijk leverde een financiële bijdrage, omdat de vaak armlastige katholieken de bouw zelf niet volledig konden betalen. Omdat medewerkers van Rijkswaterstaat een belangrijke rol speelden bij ontwerp – waarvoor Rijkswaterstaat toestemming moest geven – en toezicht bij de bouw, wordt gesproken van waterstaatskerken. Waterstaatsopzichter W.J. Beyerinck maakte in 1840 op persoonlijke titel een ontwerp voor de Gendtse kerk. Zijn baas, ingenieur M.H. Conrad, was heel kritisch: twee keer keurde hij de tekeningen af. Hij vond dat zijn ondergeschikte er een wanstaltig gebouw van gemaakt had. Het derde plan kon rekenen op zijn instemming. Het was een driebeukig gebouw van 32 bij 16 meter, zes traveeën lang met 560 zitplaatsen. De ingang lag aan de Markt. De pastorie, die in het oorspronkelijke plan vast gebouwd was aan het koor, verrees rechts van de kerk. Van herbergier Hendrik Sam kocht het kerkbestuur de boomgaard naast het café. Zo had Gendt voor de be-

zoekers van de hoogmis op zondag een ideale combinatie: een kroeg naast de kerk.

Beyerinck begrootte het gebouw op f 23.141,-.

Waterstaatskerk. (HKG)

De statie kon f 7.300,- bijdragen. Dat gaf een probleem, want in de subsidievoorwaarden stond dat de overheid niet meer dan de helft van de kosten droeg. Daarom besloot het kerkbestuur een lening van f 4.000,- aan te gaan. Met een rijkssubsidiesubsidie van f 10.000,-, vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 26 juli 1843, was Gendt financieel rond. Bij de aanbesteding van 10 oktober waaraan ook de Gendtse aannemers J. Van Gelder en T. Dukkerhof meededen, werd het werk gegund aan de laagste inschrijver; H. Gamelkoorn uit Arnhem kon kerk en pastorie bouwen voor f 20.500,-.

Een jaar had Gamelkoorn nodig voor de bouw. Op woensdag 23 oktober 1844 consacreeerde Terwindt in een plechtige mis de nieuwe kerk waarbij hij geassisteerd werd door tien priesters uit naburige dorpen. De avond ervoor had hij de

klokken gewijd. Oud-Gendtenaar Roggen, toen kapelaan in Wehl, bedankte in zijn feestpreek niet alleen koning Willem II voor rijkssubsidie, maar ook de parochianen, die *behalve door giften ook door onvermoeiden hand- en spandienst meedegewerkt aan den bouw der kerk die een godshuis wordt genoemd welks regelmatige bouwde en schoonheid buiten twijfel aan elks wensch en verwachting voldoet*. Drie dagen daarvoor had pastoor Oosterik in een stampvolle kerk – veel gelovigen moesten buiten blijven staan – de laatste mis gecelebreerd in Hulhuizen. Het oude kerkje werd gesloopt. Het bruikbare materiaal werd gebruikt voor de bouw van een kapel die tot 1966 centrum zou zijn van de Hulhuizer Omdracht.

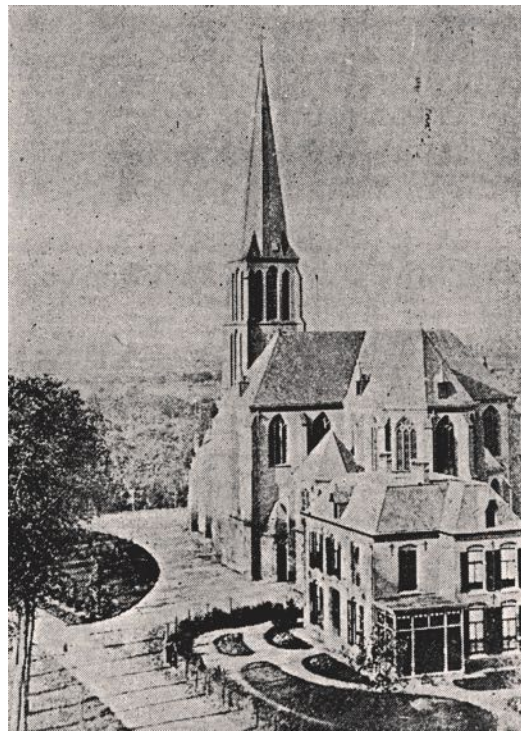
De Waterstaatskerk bleef tot 1908 godshuis zijn voor de Gendtse katholieken. Toen zij verhuisden naar de nieuwe kerk aan de Nijmeegsestraat, kreeg het een nieuwe bestemming: verenigingsgebouw. Met de naam Providentia vervulde het die functie tot bombardementen in het laatste oorlogsjaar daaraan een eind maakten. Precies honderd jaar had het aan de Markt gestaan.

De neogotische kerk aan de Nijmeegsestraat

In 1844, bij de consecratie van de Waterstaatskerk, had Gendt ongeveer 1900 inwoners. Een kleine vijftig jaar later, in 1892 bij het begin van het pastoraat van Theodorus Huigens, waren dat er 2635; bij zijn overlijden in 1912 telde het dorp 3034 inwoners. (Ongeveer 10% van de bevolking was katholiek.) Al twee jaar na zijn benoeming in Gendt vond Huigens dat de kerk aan de Markt te klein geworden was. Hij richtte een vereniging op die geld inzamelde voor een nieuwe kerk én voor het verbouwen van de oude tot meisjesschool. Gendt had alleen een openbare school en dat vond hij maar niks, zeker niet voor meisjes. Dan horen we tien jaar weinig van nieuwbouw. In juni 1904 gingen er twee brieven naar aartsbisschop Henricus van de Wetering. De ene brief was van arbeiders, de andere van burgers en neringdoenden. De bestaande kerk was, volgens de laatste groep, te klein: *'niet alleen de meeste arbeiders, maar ook eenigen van ons moeten gedurende de godsdienstoefeningen staan'*. Op 26 oktober 1905 nam het kerkbestuur het besluit een nieuwe kerk en pastorie te bouwen. Architect W.G. Welsing oriënteerde de kerk, d.w.z. het hoofdaltaar was gericht naar de

oriënt, het oosten. Dat betekende dat de ingang aan de tegenwoordige St. Maartensstraat lag en de kerk dus parallel aan de Nijmeegsestraat stond. Welsing begrootte de kerk op f 55.150,- en de pastorie op f 12.025,-. Zijn honorarium bedroeg f 5.000,-. Johannes Roodewijs, een aannemer uit Baarn, nam de bouw aan voor f 60.994,-. H. Pauwen, herenboer uit West-Pannerden schonk f 5.000,- voor het altaar. Een paar jaar na de eerste plannen in 1894 had mevrouw Van Heukelum-Terwindt al f 4.000,- beschikbaar gesteld.

De bouw van de kerk verliep voorspoedig. Pastoor Huigens had de steenfabrikanten al in 1894 laten weten hoeveel stenen hij dacht nodig te hebben voor een nieuwe kerk. Een voorzetje om iets te regelen? In de daaropvolgende jaren was de verhouding tussen de pastoor en de fabrikanten er niet beter op geworden. Huigens was, samen met Hendrik Braam en het hoofd van de school, Th. Makaay, een van de voorvechters geworden voor betere arbeidsvoorwaarden op de steenfabrieken. Dat bracht hem regelmatig in conflict met de heren. Toen de 28-jarige Braam in 1907 door een fabrikant letterlijk aan de dijk was gezet wegens zijn vakbondsactiviteiten, trok Huigens hem aan als opperman. De stenen kwamen uit een andere hoek. Op 2 februari 1902 schreef *De Telegraaf* dat S.M. van Wijck, steen-

Neogotische kerk van architect Welsing. (HKG)

fabrikant uit Renkum en tussen 1899 en 1903 Tweede Kamerlid voor het kiesdistrict Elst, 325.000 stenen voor de Gendtse kerk geschonken had.

Op 25 juni 1908 wijdde Van de Wetering de kerk in. Pastoor Huigens was onder de indruk van de plechtigheden en dat blijkt uit zijn notities in het memoriale van de parochie. *'Het onvergetelijkste en aandoenlijkste moment van deze dag was het overbrengen van 'Ons Heer' naar de nieuwe kerk. Een tweeduizend gemeentenaren lagen aan weerskanten van den weg geknield tot het Allerheiligste in een rijtuig met twee paarden bespannen voorbijging. In menig oog glinsterde een traan'.*

Ruim 36 jaar konden de gelovigen hun godsdienstoefeningen houden in de kerk. Op 4 oktober 1944 bliezen de Duitsers de toren op. Deze viel op het schip dat daardoor onherstelbaar beschadigd werd.

De naoorlogse kerken

Waar moesten de parochianen na de evacuatie naar toe? Niet alleen de kerk lag in puin, maar ook het mogelijke alternatief, de oude Waterstaatskerk, was onherstelbaar beschadigd. De eerste jaren kon de parochie terecht in een garage van café Schaars. Omdat de bouw van een nieuwe kerk nog wel enkele jaren op zich zou laten wachten, besloot het kerkbestuur een noodkerk te bouwen. Daarbij toonde het een lange termijnvisie. Wanneer de nieuwe kerk in gebruik genomen was, kon de noodkerk door simpele aanpassingen – die toch nog ruim f 120.000, – kosten – geschikt gemaakt worden als verenigingsgebouw. Het oude Providentia lag in puin

en herstel daarvan achtte het bestuur niet wenselijk. (Dat het kerkbestuur koos voor een bestendig gebouw werpt nog zijn vruchten af. De noodkerk was zo goed dat het - zeventig jaar later - na een grondige renovatie geschikt gemaakt wordt voor schutterij, harmonie en carnavalsvereniging.)

Architect H. Sluijmer ontwierp een eenvoudige zaalkerk met 520 zitplaatsen. Twee jaar na de bevrijding, op 3 mei 1947, wijdde deken W. Mulder uit Bemmelen de kerk in. In 1958 verrees er een woning voor de beheerder voor de kerk. Noodzakelijk natuurlijk, maar de eenvoudige, mooie voorgevel van de kerk werd hierdoor aan het gezicht onttrokken.

Het kerkbestuur zocht Sluijmer ook aan als architect voor de nieuwe Martinus. Hij tekende een kruisbasiliek, geschikt voor duizend gelovigen. Als aanhanger van de Delftse School maakte hij gebruik van (zichtbare) bakstenen met natuursteenelementen.

De Martinuskerk ligt naar het noorden; de ingang ligt aan de Nijmeegsestraat. Dat betekent dat het haaks op de oude kerk staat. Uit financiële overwegingen werd besloten de fundamenteën van de oude kerk te laten zitten en de nieuwe daaroverheen te bouwen. Dat is de oorzaak van de verzakking van de nieuwe Martinus, met scheurvorming als zichtbaar resultaat.

De kosten van de kerk, die gebouwd werd door aannemersbedrijf Gebr. Oosterhout uit Wijchen, bedroegen f 330.000,-. Daar kwam later f 80.000,- bij voor de toren. Op 8 juli 1952 werd de kerk geconsacreerd. De toren, gebouwd door Stoffels uit Bemmelen, kwam in 1959 klaar.

Het katholieke leven bloeide in de eerste decennia na de oorlog. De kerken zaten vol en parochies waren trots op hun priesterzonen en jonge meisjes die kozen voor het kloosterleven. In 1965 dacht het aartsbisdom Utrecht dat er in Gendt een tweede parochiekerk nodig was. De Langstraat moest de grens tussen de twee parochies worden. Maar in de jaren tachtig was duidelijk dat er een kentering gaande was. Door verschillende oorzaken liepen de kerken leeg. Het sterk verminderde kerkbezoek en de (financiële) gevolgen daarvan noopten het parochiebestuur in het begin van deze eeuw tot een blauwdruk voor de toekomst. Hun plan was een kerkzaal te realiseren

Noodkerk en later Providentia. (HKG)

Naoorlogse Martinuskerk. (HKG)

voor honderdvijftig tot tweehonderd gelovigen, waarbij de voorgevel, toren, mortuarium en Mariakapel behouden konden blijven.

Het mocht niet zo zijn. Zondag 18 januari was de laatste reguliere viering in de kerk. In de sinds 2008 bestaande parochie De Levensbron blijven twee kerken open: Huissen-stad en Haalderen. Dat was een beslissing die De Levensbron zelf kon nemen. Het besluit om kerken te sluiten werd op een hoger niveau genomen. Dat was een besluit van de aartsbisschop. Van de ruim 300 parochies die het aartsbisdom telde zijn er anno 2015 nog 49 over. En als het aan aartsbisschop Eijk ligt zijn er daar in 2027 nog 19 van over.

Zo kwam met de mis van 18 januari een eind aan ruim twaalf eeuwen katholieke kerken in Gendt.

Geert Visser

Literatuurlijst:

Documentatie Historische Kring Gende:

- Krantenknipsels 'Kerken', 3 banden.
- *Memoriale parochie Hulhuizen en Gendt* Boer-Ravestein, Y., e.a. (red.), *Gendt tussen*

Kraaijenbosch en Knieneepol, Gendt 2013

Cuijpers, P.J.H., *De katholieke kerken in Nederland*, Amsterdam 1906

Dunk, Th. von der, *Wat er staat is zelden Waterstaat. Overheid en kerkenbouw in Gelderland 1795-1853*, Doctoraalscriptie Vrije Universiteit, Amsterdam 1986 (niet uitgegeven)

Dunk, Th. von der, 'Rijkswaterstaat en de Rooms-Katholieke kerkbouw in Gelderland', in *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, jrg. 80 (1989), 91-116

Glöckner, K., *Codex Laurehamensis*, Darmstadt 1929-1936

Kemperink, R.A., 'Gerward van Gendt. Keizerlijk bibliothecaris en Monnik,

www.biografischwoordenboekvangelderland.nl
Minst, K.J., *Lorscher Codex. Urkundenbuch der ehemaligen Fürstbtei Lorsch*, Lorsch 1974

Noordeloos, P., *De restitutie der kerken in den Franschen tijd*, Nijmegen 1937

Parochiebestuur Martinusparochie, *Martinus Mark: Hart voor Gendt*, Gendt 2004

Post, R.R., *Eigenkerken en bisschoppelijk gezag in het diocees Utrecht tot in de XIIIe eeuw*, Utrecht 1928

Smit, E.J.Th.A.M.A., 'Hulhuizen. Gehucht, leen

Smit, E.J.Th.A.M.A., 'Hulhuizen. Gehucht, leen en heerlijkheid', in: *Gendt 750 Jaar Stadsrechten*, Gendt 1983, 99–108

Visser, G., e.a. (red.), *Gendt tussen stad en dorp*, Gendt 2008

Visser, G., 'Honderdvijftig jaar katholieke kerken in Gendt'. Publicatie HKG, Sectie E, Religie, bijdrage 4, 1995

Wolters, J. *Gendt aan de Waal. Geschiedenis van een landelijk gemenebest*, Tiel 1955.

Welkom nieuwe leden

Uit Gendt, tenzij anders vermeld:

Mevr. J. Campschreur, Warren On (Canada)

Dhr. R.H.L. Huting (800ste lid)

Dhr. P. Roelofs, Doornenburg

Dhr. W. van der Mond

Dhr. B. Teunissen

Dhr. F. Janssen

Dhr. J. Nuijen

Dhr. W.W.K. Leensen

Dhr. G. J. Janssen

Dhr. Th. Nienhaus

Dhr. B. v. Moerkerk

Ons lidmaatschap loopt van januari t/m december. Er zijn in 2014 een aantal leden overleden en enkelen hebben opgezegd. Per 1-1-2015 zijn wij daardoor weer van meer dan 800 leden eind december gedaald naar **795** per 1 januari.

Het lidmaatschap van de kring kost al jarenlang € 15,- en samen met het themaboek Terugblik (eind dit jaar verschijnend over de oude teeltvormen in de Betuwe tot ca. 1960) kost het € 22,-. Ondanks allerlei extra kosten kunnen wij het zo houden, omdat wij bij de Rabo Clubkas Campagne iedere keer goed bedacht zijn.

Weet u dat u iemand een cadeauabonnement op onze Ganita mare kunt geven? Voor € 15,- maakt u hem/haar voor een heel jaar lid. Het abonnement stopt vanzelf weer op 1 januari.

Onze boeken *Gendt tussen stad en dorp* en *Gendt tussen Kraaijenbosch en Knienebol* zijn nog bij ons verkrijgbaar. Een prima cadeautje.

Aanwinsten

Ontvangen van:

Arnold Tillemans, 5 foto's

Marian v.d. Broek, documenten ABTB plus voorzittershamer

Theo Janssen, aantal bidprentjes

Chris Kuster,

via Henk Scholten, 2 videobanden

Exodus comité, Zij die voor u paraat stonden
Mientje Wannet-Hendriks, bidprentjes en van haar schoonzus Marietje fotoalbum Gendt 750 jaar en geboortekaartjes

Mevr. Tr. Bolder-Smijers, aantal artikelen
Theo Hoekjan, boek Op koers naar vernieuwing
Fam. Mahler-Coops, Haalderen, bidprentjes, kerkboekje en foto

Heinz Tunnissen, foto's

Fam. A. Hendriks, foto's jongensklas 1972
Dora Bergervoet-Scholten, aantal bidprentjes
Theo Nienhaus, 2 portretfoto's en familiedocumenten

Wegens **overlijden** hebben wij afscheid moeten nemen van onze leden:

Jan Hendriks,

Weduwnaar van Marietje Hendriks-Teunissen

Geboren op 15 december 1929

Overleden op 23 oktober 2014

Wilhelmina (Mieneke) Johanna Janssen-Cornelissen,

Weduwe van Hendrikus Janssen

Geboren op 4 april 1923

Overleden op 8 november 2014

J.H. (Jan) Niënhaus,

Echtgenoot van E.A.C. (Lies) v.d. Hurk

Geboren 20 augustus 1929

Overleden 2 januari 2015

Ans Otemann-Elings,

Echtgenote van ons oud-bestuurslid

Wim Otemann

Geboren in 1954

Overleden op 10 januari 2015

Herman Flintrop,

Echtgenoot van Corry Flintrop-Rikken

Geboren 20 januari 1942

Overleden op 12 februari 2015

Wilhelmus (Wim) Stephanus Janssen,

Echtgenoot van Willy Janssen-Arends

Geboren op 5 mei 1945

Overleden op 12 februari 2015

Wij willen de familie en bekenden veel sterkte wensen met het verwerken van hun verlies.

Elke maandag-avond is het bij ons in het kringgebouw een ge-

zellige drukte. Onze grote stamtafel wordt dan bijna te klein. Kom ook eens langs voor een kopje koffie of een informatief gesprek.

Foto: Gerard Janssen

Colofon:

e-mail: info@historischekringgente.nl
 website: www.historischekringgente.nl
www.facebook.com/historischekringGente
 Lidmaatschap € 15,- per jaar
 Lidmaatschap met jaarboek Terugblik € 22,-

Webmaster: Aad Hendriks

Redactie Ganita mare:
 Yvonne de Boer-Ravestein (eindredactie)
 Mia Gerrits-Bouwman
 Henk Klaassen
 Geert Visser

Onze redactie is te bereiken via bovenstaand e-mail adres, maar ook op de in de kolom hier-naast genoemde adressen en telefoonnummers.

Huisvesting: in Villa Ganita
 Nijmeegsestraat 19, 6691 CK Gendt

Betalingen:
 Hist.Kring Gende te Gendt
 bank NL93 RABO 01164 26 705

Drukwerk Ganita Mare: DATADRUUK

ISSN: 1878-7908

Bestuur Historische Kring Gende

Voorzitter: Willem Rasing
 Bernhardstraat 22, 6691 ZM GENDT,
 tel. 0481-424546

Secretaris: Yvonne de Boer,
 Waterwolf 31, 6681 TH BEMMEL,
 tel. 0481 422400

Penningmeester: Geert Witjes,
 De Haspel 9, 6691 PP GENDT,
 tel. 0481 422851

Foto- en knipselarchief: Riet Berends-Peters,
 Baron van Gendtlaan 7, 6691 ZH GENDT,
 tel. 0481 422471

Genealogie en ledenadm.: Mia Gerrits,
 Steenakker 11, 6691 DM GENDT,
 tel. 0481 423543

Geografie: Gerard Janssen,
 Nijverheidsweg 15, 6691 EZ GENDT,
 tel. 0481 431324

Presentaties: Henk Klaassen,
 v.d.Duyn van Maasdamstr. 8, 6691 CT GENDT,
 tel. 0481 424253

Jaarprogramma: Ria Schouten-de Haan,
 't Hof 10, 6691 HK GENDT,
 tel. 0481-422781

maandagavond vanaf 20.00 uur en op de woensdagmorgen vanaf 09.30 uur.

Welkom op de

Al is het alleen maar voor de koffie.

Bjent zei:

Die kjel van Buurman hè'r 'n dialectwoordeboek mè'r ôk nog 'n kwak verhaole geschrève. Zou dâ'r iets zien? A'j dâ wil wete mô'j 't mar kope.